

3.

A Hét

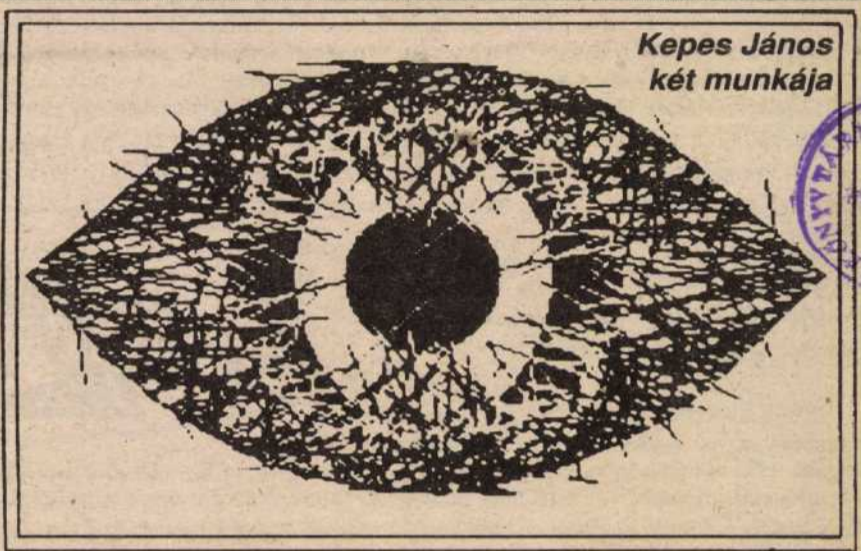
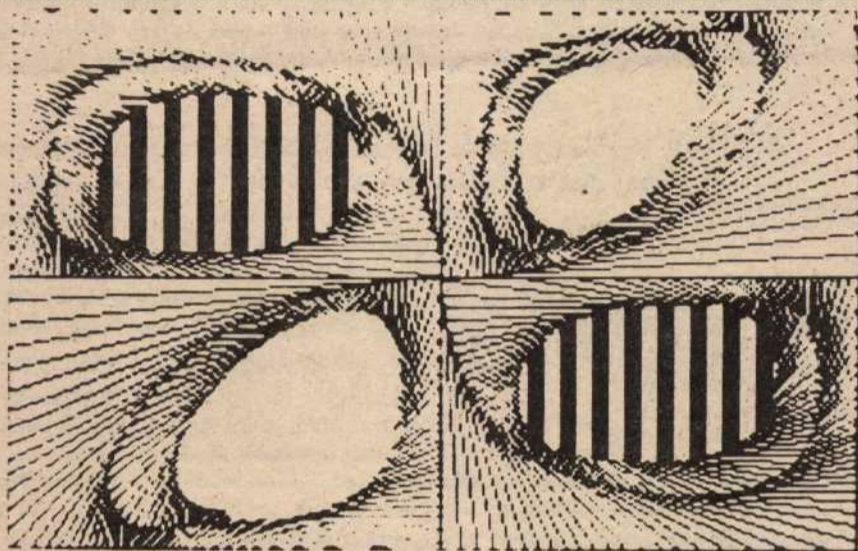
16 oldal - ára 50 lej

XXV. évfolyam - 1994. január 21.

Főmunkatársak:
 Egyed Péter
 Horváth Andor
 Sütő András
 Szász János
 Toró Tibor

Lapszámunkat számítógépes
 grafikával illusztráljuk

Kepes János
 két munkája

Jancsik Pál

KÖD

(két regiszterben előadva)

I.
 Nézz, nézz a ködbe hosszan és merengve...
 Van oly sejtelmes és olyan varázsos,
 mint mikor tiszta időben kitárul
 a tetőről a táj vagy lenn a város.
 Vagy még igézőbb, még sejtelmesebb.
 Úszik, mint vitorlás szellemhajó
 a ködgomoly... manók ülnek az ágon...
 pálcáját fölemeli Proszpero...
 Ez a mesék nagy, szent pillanata.
 A zúzmarával ékes téli erdő
 sok jégcsapja és hókristálya csendül...
 csöndszőnyegen a csoda, íme, eljő.

II.
 Ködben kétes kalmárok és kálózok.
 Csalás, lopás, gyilkosság a homályban,
 a köd méhében, az éj zugain,
 a város utcáin, a néma házban.
 Ez, ami biztos, ez a kétszerkettő.
 Káprázat, amely dús hasznot terem...
 köd leple alatt, ködös célokért...
 átgázolva testeken, lelkeken.
 Gyöngéken és gyámoltalanokon,
 becsapva őket és köddel etetve.
 S mert ködben a jószándék is halálos,
 a rossz - ragyog, akár a fény az estbe.

* Saszet Géza verssora

ajánd.

A tartalomból: ● A kisebbség jogát sorsának méltányos rendezésére számottevő politikai tényező ma már nem vitatja el. Viszont majd semmi nem történik, hogy a politikai szövegektől, kijelentésektől és minősítésektől konkrét lépésekig, jogi kodifikációi jussanak a dolgok – mondja **Bodó Barna** Kisebbségek és Kelet-Európa című előadásában. ● Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság történetének jelentésszerű mozzanatait idézi fel **Tófalvi Zoltán**. ● A reménység embereinek nevezi **Barabás István** a szórványmagyarság tanügyéről gondoskodó alapítványok szervezőit. ● „Meggyőződése, hogy különösen a kommunizmus negyven éve alatt a pártállami erőszak- és kényszermechanizmusok nem törvénytisztelő állampolgárokat neveltek, hanem elsősorban a törvényt kijátszó, megkerülő és ezt túlélési stratégiájukba beépítő embereket” – fejtegeti **Egyed Péter** tanulmányában. ● **Csiki László** levele a 85 éves Méliusz Józsefhez. ● **Balla Zsófia** versei. ● Fragmentumok **Bogdán László** olvasónaplójából. ● **Lászlóffy Aladár**: „Hogy is mondja Krúdy: Ülök egy fa alatt és azt gondolom, amit akarok.” ● **Fodor Sándor** az úszó jégtábláról **Dózsa György** ügyében üzen. ● **Paul Drumaru** „féloldalasa”. ● **Ágoston Hugó** jegyzete. ● **Balla Katalin** a komputeres mesés világába kalauzol. ● **Keith Crane** amerikai közgazdász biztató következtetéseket fogalmaz meg Kelet-Közép-Európa gazdasági kilátásairól. ● Szemelvények **Fellini** utolsó terjedelmesebb interjújából. ● **A Hét** nívódíjai – 1993 második fél évére.

REVISTA ROMÂNĂ DE DREPTURILE OMULUI I. évfolyam, 1. szám. **Gabriel Andreescu** vezércikke bemutatja az 1948-tól (ekkor született az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata) napjainkig megjelent alapvető emberjogi dokumentumokat, majd így folytatja: „Hogy mindezek valóra váljanak, a törvény embereinek és az állampolgároknak meg kell tanulniok, miképpen folyomadjanak az emberi szabadságjogokat szabályozó dokumentumokhoz, ugyanúgy, ahogyan az egy ideig bénaságot szenvedett embernek is újra meg kell tanulnia használni a kezét. Ehhez azonban szükségünk van mélyrehatóan ismerni és érteni a törvény betűjét és szellemét. A jogi gyakorlatban mindannyiszor kötelesek vagyunk az emberjogi rendelkezésekhez folyamodni, valahányszor erre szükség mutatkozik, ezért közkinccsé kell tennünk azokat, hogy mindenki felelősségre vonható és büntethető legyen, aki előre megfontolt szándékkal megszegi azokat. Az ember méltóságérzetét és a törvénytiszteletet tettekben kell tükröznünk. Új folyóiratunk ezeket a célokat szolgálja a maga négy, nagyobb szelével: jogelméleti tanulmányok; konkrét esetekből kiinduló elemzések; kerekasztal-értekezletek vagy interjúk; az emberi jogok témájába vágó híresszéállítások.” A lap első számának négy fejezete ezt a beosztást követi. 1. **Lucian Mihai:** Románia 1991. évi Alkotmányának emberjogi vonatkozásai; **Renate Weber:** Az ügyészség mint minisztérium; **Valeriu Stoica:** A veszélyes elmebetegek kórházi őrzetének jogi alapjai 2. **Adrian Vasiliu** Három jogtalan letartóztatás; **Renate Weber:** Három törvényszegés, ezen belül egy marosvásárhelyi per elemzése: a városi törvényszék 1992-ben megtöltötte egy magyar nemzetiségű házaspárnak, hogy román gyermeket fogadjon örökbe, Anderkó Amália ügyvéd fellebbezése nyomán később a Maros megyei Törvényszék az ítéletet semmisnek nyilvánította, és az örökbe fogadást engedélyezte. Egy másik elemzés tárgya Chicideanu Monica sepsiszentgyörgyi ügyvéd jelzése Mátyás Jenő uzoni állategészségügyi technikus védelmében egy munkajogi konfliktusban (a brassói törvényszék semmisnek nyilvánította a sepsiszentgyörgyi ítéletet, és a felperest visszavették előző állásába). 3. Az Emberjogi Központ bukaresti kerekasztal-értekezletének munkálatai. 4. Az Emberi Jogok nemzetközi intézményei és ezek romániai szervezetei.

Az Emberjogi Központ – a negyedévente megjelenő új folyóirat kiadója – 1992 februárjában létesült Bukarestben, elnöke Gabriel Andreescu, igazgatója Renate Weber.

NÉPSZABADSÁG (XII. 29.) Dr. Árvai László

közgazdász a volt KGST-országok tőkeimportjának kérdéseit

vizsgálja. 1993 nyarára a fejlett országok, elsősorban Németország, az Egyesült Államok, Ausztria és Franciaország, összesen 9 milliárd dollár működőtőke beruházással volt jelen a térségben (kivéve Oroszországot és Bulgáriát). Ebből országoként a következő összegek jutottak: Magyarország 3,8 milliárd, Lengyelország és a Cseh Köztársaság egyenként 1,8 milliárd, Románia 0,8 milliárd, Ukrajna 0,6 milliárd, Szlovákia 0,3 milliárd dollár. A kelet-közép-európai térségben érdekes, új jelenség, hogy az eddig működőtőke-importáló országok némelyike exportórrá vált, mégpedig a gyengébben fejlett országok – Románia, Szlovákia és Ukrajna – felé. A térség legnagyobb regionális tőkeexportőre Csehország, amely 1993 nyaráig mintegy 15 millió dollárt fektetett be Szlovákiában. A másik legnagyobb beruházó Magyarország: 1993 nyaráig Romániában 5,9 millió, Ukrajnában 5–10 millió (a források egymásnak ellentmondanak), Szlovákiában 2,2 millió dollárt fektetett be. A harmadik tőkeexportőr, Lengyelország ugyanezen időszakban 1,9 millió dollárt ruházott be Romániában. Említést érdemel még a Romániában befektetett mintegy 2,8 millió dollár értékű ex-jugoszláv tőke is, amely azonban nyilvánvalóan még a Balkán-háború előtti időszakból származik. A környező országokba irányuló cseh, magyar és lengyel működőtőke-kivitel egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy nagyszámú, de egyenként kicsiny beruházásokban ölt testet. Különösképpen igaz ez a magyar beruházásokra. Ennek következtében a magyar tőkerészesedéssel létrehozott vállalatok aránya ugyan viszonylag magas Szlovákiában, Romániában és Ukrajnában, de ezek a magyar rész tulajdonú vállalatok igen kicsinyek, alultőkésítettek. Ukrajnában az összesen kb. 14 ezer vegyes vállalat mintegy 40 százaléka, közel 5000 cég jött létre magyar tőkerészesedéssel. Szlovákiában ez az arány kb. 10 százalék, Romániában 4 százalék körül mozog. Valószínű az is, hogy ezen vállalatok egy része a vegyes vállalatoknak adott kedvezmények kihasználására alakult meg. További jellegzetessége ezeknek a térségen belüli beruházásoknak, hogy elsősorban a kereskedelem területére összpontosulnak. Sok esetben a vegyes vállalat alapítása mögött egyszerű bartelügyletek húzódnak meg, s csupán forgóeszköz-finanszírozási céllal, illetve a már említett adózási előnyök céljából hoznak létre a kereskedelmi partnerek vegyes vállalatot. Érdekes, hogy igen hasonló jellegű és tartalmú, elsősorban a kereskedelem területére korlátozódo kisberuházásokkal jelentek meg a fejletlenebb kelet-közép-európai országokban az arab világból származó beruházók. Az arab tőke elsősorban Romániában van jelen nagyszámú, de a magyar beruházásokhoz hasonlóan kicsiny, alultőkésített vegyes vállalatokkal. A térség országai közötti működőtőke-beruházások az ezredfordulóig valószínűleg csak igen csekély mértékben növekednek, mivel a Lengyelország után másutt is várható gazdasági fellendülés lehetőséget nyújt majd a hazai befektetésekre.

ERDÉLYI REFORMÁTUS NAPTÁR – 1994. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadványa. D. dr. Csiba Kálmán püspök Köszöntőjét az egyes hónapokhoz tartozó imádságok követik **Debreczeni László** fatorony és harangláb-rajzaival. A kalendárium további nagyobb fejezetei: hitélet a református gyülekezetben; az erdélyi református egyház régi és mai kiemelkedő egyéniségei; iskoláink, templomaink, kegytárgyaink; magyar monádák; Erdély nagyurainak cím alatt lexikontömörű portrékat olvashatunk valamennyi királyunkról és fejedelmünkről Szapolyai Jánostól egészen II. Rákóczi Ferencig. Egyetemi hallgatók, kutatók figyelmébe ajánljuk **Sipos Gábor** helyzetjelentését az erdélyi református egyház csaknem fél évezredes múltját őrző, kolozsvári és marosvásárhelyi gyűjtőlevéltárakról. Idézzük dr. **Molnár János** főszerkesztő utószavából: „Ha a mai erdélyi református egyház feladatát egy szóban akarnám megfogalmazni, akkor csak azt mondhatnám: igehirdetés magyarul, magyar igehirdetés a ma élő magyar vagy magyarságában épp sérült, vagy lehet, hogy magyarságát veszített ember számára. Kálvinizmus és transzszilvanizmus egymástól elszakíthatatlan, együtt ható, a történelemben együtt született és csak együtt elpusztuló valóság. Kapcsolatunkban a kálvinizmus transzszilván lesz, és transzszilvanizmusunk evangéliumi. Csak így, együtt van számunkra megmaradás, s ebben mi vagyunk az alanyi valóság és megtartás, amiben csak tárgyi valóság vagyunk. Megmaradunk, mert Isten végtelen szerelme az örök életre megtartó erő és hatalom. Épp ezért valom az igeiből magyar igehirdetés szükségét Erdélyben. Ahol eleink felismerték az igehirdetés egész népiségünket átfogó hatalmát, ott felépítették a templomokat, az iskolákat, akadémiákat, nyomdákat és a szeretetszolgálat otthonait.”

MAGYAR NEMZET (XII. 29.) 1993. december 28-án, életének 80. évében elhunyt **Ruffy Péter**, a magyar sajtó kiemelkedő egyénisége, élete utolsó szakaszában a **Magyar Nemzet**

főmunkatársa. Nagyváradon született 1914. július 28-án. Érettségi után az **Erdélyi Lapok** ösztöndíjával egy évig Párizsban tanult, majd hazatérve a **Brassói Lapok** munkatársa lett. 1940-ben költözött végleg Budapestre, itt lett a magyar sajtóélet vezető egyénisége. **Pethő Tibor**, évtizedeken át a legjobb barát és pályatárs, a **Magyar Nemzet** szerkesztőbizottságának elnöke írja nekrológiájában: „Hatvan évet töltött a pályán, 1933-tól 1993-ig, mindig az első vonalban. Több országban – mint kiszámította 41 kormány alatt élt... Egyedülálló és rendkívüli alakja volt nemcsak az újságírószakmának, hanem az egész magyar társadalomnak. Sőt az erdélyinek is, ott lakó magyarnak és románoknak egyaránt. Néhány évtizede már egyenesen intézménynek számított, mi sem bizonyítja ezt inkább, mint hogy mindenféle egyesületbe, alapítványba, igazgatóságba meghívták, mert neve és egyénisége – kivételes tehetségéről most ne beszéljünk – kifejezett valami megfoghatatlant, valami olyasmit, ami felé mindnyájan törekszünk: tisztaságot, megbízhatóságot, becsületességet, széles látókört és szerteágazó műveltséget, s mindezt átfogta hazafisága, magyarsága... Mindent tudott, amit napilapnál tudni kell. Írt vezércikkeket, belső publicisztikát, tudósítást, könyv- és színikritikát. És írt mindenekelőtt és mindenekelőtt riportot. Újságírónemzedékek nőttek fel az ő klasszikus riportjain, amelyek azonban nem csupán irodalmi riportok voltak, hanem valódi eseménytudósítások. Alapvetően mindig egy kérdésre kereste a választ: mi történt? Mert az újságíró legfőbb hivatásának tartotta az olvasó megbízható, hiteles tájékoztatását. Tisztelte, mélyen együttértézte a riportalanyokkal, az emberekkel. Különleges volt abban is, hogy soha nem támadott személyében senkit. Sem írásban, sem szóban. Mindig eszmékről, értékekről vitakozott és meggyőződését szilárdan, bátran képviselte. Egyéni érdek soha nem vezette.”

KÖNYVVILÁG (12.) A budapesti Akadémiai Kiadó történelmi adósság törlesztésébe fogott: megjelent a **Magyar Nagylexikon** első kötete, és ezzel – oly sok áldatlan huzavona, átszervezés, elakadás és újrakezdés mintegy négy évtizede után – újtára indul az ezredvég nagy vállalkozása. Száz évvel az első jelentős nagylexikon, a **Pallas Nagy Lexikona** megindítása és ötvennyolc évvel a Pallast folytató-átdolgozó **Révai Nagy Lexikona** utolsó (pót)kötetének megjelenése után, valóságos igényt kielégítve lát napvilágot a 16 kötetesre tervezett vállalkozás első, A-tól Anc-ig terjedő kötete, amely körülbelül 9000 címszót tartalmaz; mintegy 500 színes fotó és rajz

illusztrálja, továbbá 25 térkép teszi szemléletesebbé, jól használhatóvá. A **Magyar Nagylexikon** természetesen támaszkodik mindarra az ismeretanyagra, amelyet az elmúlt évtizedek különböző összetételű szerkesztőbizottságai, az irányításuk alatt működő szakértők, tudósok, szakírók felhalmoztak. Az 1990-ben új lendületet vett munka – amely főleg a Magyar Tudományos Akadémia feszt „szellemi erényét” – az Akadémiai Kiadó saját vállalkozása... A **Magyar Nagylexikon** elsősorban magyar, de egyáltalán nem beszűkült látókörű: mintegy 35 százalékból nemzetközi vonatkozású címszavakat tartalmaz. Magyar voltát az is igazolja, hogy nem fordítás, hanem magyar tudósok önálló munkájának eredményeként mindenképpen új alkotás. Átfogó, modern ismerettár, információs gyűjtemény: a humán, a műszaki és természettudományok, a művészetek, közhasznú ismeretek szinte valamennyi ágából származó fogalmak, személyek, intézmények tárháza. Minden tudományra kiterjed, de elsőként dolgozza fel részletesebben olyan ismeretanyag adatait, mint – csak példaként említjük – a számítástechnika, a genetika, a pszichológia, a lemeztektonika, az űrkutatás, a sport vagy a biológia, a filmművészet stb. 20. század végi eredményeit. (**Végh Ferenc:** Első a tizenhatból)

KÖZOKTATÁS (1.) A Fehér megyei főtanfelügyelő hivatalosan közölte a tanügyminiszter 11 003. számú határozatát, amelynek értelmében a nagyenyedi ősi Alma Mater újra fölvette a Kollégium nevet, miután 1990-től elméleti liceumként működött – adja hírlül vezércikkében **Krizbai Jenő** igazgató, majd így folytatja: „A Bethlen Gábor Kollégiumban jelenleg 1100 diák tanul 12 évfolyamon, 40 osztályban. Az általános iskola tanulóinak legnagyobb része Fehér megyéből származik, de a középiskola és képzőtagozat diákjainak kétharmad része Erdély különböző vidékeiről jött, még bukaresti tanulóink is vannak. A középiskolában évfolyamonként 5-6 osztály működik különböző jelleggel: matematika–fizika, kémia–biológia, idegen nyelv, református osztály, tanítóképző és óvónőképző. A 380 éves enyedi kollégiumot a kommunista diktatúra pusztulásra ítélte. 1979-ben beszüntette a tanító- és óvónőképzőt, amely addig 1856-tól kezdve folyamatosan működött, és kimagasló szerepet játszott az erdélyi pedagógusképzésben. Hagyományaink birtokában igyekszünk most a tizenegy évi kiesésből származó nehézségeket leküzdeni, egyebek között a külföldi testvériskolákkal kiépülő kapcsolatainkkal is.”

FELVÉTELI TÁJÉKOZTATÓ – 1994. Kiadja az RMDSZ Ügyvezető Elnökségének Oktatás- és Ifjúságiügyi Főosztálya, szerkesztő **Mezei Gyöngyi**, lektorálta **Fischer Fülöp Ildikó**. A 64 oldalas füzet bemutatja Bukarest, Kolozsvár, Brassó, Iași, Marosvásárhely, Nagyvárad, Petrosény, Temesvár, Gyulafehérvár egyetemi központok „kínálatát”, az egyes karok címével és telefonszámával, a felvételi tantárgyakat és beiratkozási feltételeket. **Fischer Fülöp Ildikó** bevezetője fölkhívja a figyelmet a 283/1993-as kormányhatározat 9. cikkelyének 63. szakaszára: „A nemzeti kisebbségek soraiból származó jelöltek bármilyen oktatási fokozat felvételi versenyvizsgáin és vizsgáin az anyanyelvükön vizsgázhatnak azokból a tantárgyakból, amelyeket ezen a nyelven tanultak.” A kiadványt az RMDSZ megyei irodáiban lehet megvásárolni.

TENTAMEN. Az 1946 tanulóit számláló marosvásárhelyi Bolyai líceum diáklapjának legújabb, 15. száma főszerkesztőcsereit jelent be: a XII. osztályos, felvételre készülő **Markó Bálint** átadta a stafétát **Kulcsár Iringónak** (XI. K. osztály), aki felelősségteljes tevékenységét a II. évharmadtól, remélhetőleg a karácsonyi vakáció jóvoltából kipihenten kezdi meg. A szerkesztőség – már a távolabbi jövőre gondolva – két kilencedikes tagot is soraiba fogadott: **Román Misi** és **Szász Noémit**. **Román Misi**, az új munkatárs máris vitába száll **Klementis János** igazgatóval, és számon kéri, hogyan írhatja elő az új iskolai szabályzat egyik fejezetnyitó mondata, hogy „a tanulóknak kötelessége szeretni...”, hiszen senkinek az érzelmeit nem lehet parancsszerűen irányítani. A szerkesztő azt is hevesen kifogásolja, hogy a szabályzat tiltja a Bolyai tanulóinak „publik lokálok” látogatását. **Pál Erika**, XII. K. osztályos tanuló nyolc diáktársával együtt két hetet töltött Észak-Írországból, most beszámol néhány tapasztalatáról: az ír diákok főként techno-zenét hallgatnak, de sokan még nem is hallottak Shakespeare-ről; mindentől és mindenkitől félnek, ami és aki keletről jön, így fogadták Erikát és társait is; „mindent összevetve talán csak annyi különbség van köztünk és köztük, hogy míg nekik van szabadságuk, de azt nem használják ki, addig mi a nem lévő szabadságunkat is megpróbáljuk kihasználni.” További szerzők: **Veres Gyöngyi**, **Cézé**, **Csiga**, **Bogár**, **Kincsó**, **Andreás**, **Markó Eszter**, valamint „zola és zsoló”.

4. A rendezés tényezői

A kisebbség jogát sorsának méltányos rendezésére számottevő politikai tényező ma már nem vitatja el. Viszont majd semmi nem történik, hogy a politikai szövegektől, kijelentésektől és minősítésektől konkrét lépésekig, jogi kodifikációig jussanak a dolgok.

Ennek egyik, nem pusztán lélektanilag meghatározó eleme, hogy a téma igencsak inflálódott. Annyi szöveg hangzott el

érdekek képviselője. Bárki bármikor kibújhat a felelősség alól, nincs idevágóan semmiféle nemzetközileg kidolgozott kodifikáció, az elfogadtatás esélyéről nem is szólv. Bár a kérdésnek felelőse igazából nincs, szakértői vannak. És kialakult egy újabb – látszólagos – ellentét: a politikacsinálók és a szakértők között. Napjaink szakértői elég sok kérdésben letették már nemzetközi

helyzet általános rendezését megcélzó Carrington-terv számolt a kisebbségekkel, a megoldások konkrét kidolgozását részvételükkel képzelte el – terv maradt, politikatörténeti dokumentum.

Az Európa Tanács 1992 végén és 1993 elején dolgozta ki a

kormányfő visszafogott, csaknem elutasítólag nyilatkozik a terv kisebbségekkel kapcsolatos tételéről, alighanem a szlovákokkal kötött „titkos” politikai

Bodó Barna

Kisebbségek és Kelet-Európa

munkamegosztás

értelmében.

kisebbségekről, hogy sokan félreseperték, még mielőtt bármi konkrét lépésre sor került volna.

A kezelési technikák terén igazi kínálat nincs. Egyelőre az sem egyértelmű a különböző politikai tényezők számára, hogy milyen szempont szerint kellene a kérdést megközelíteni, elemezni. Modernizációs kérdésnek nem mondható, bár vannak kapcsolódási pontok e kérdéskörhöz. A demokrácia általában sokkal szélesebb ölelésű, intézményeket és ezek működését illetően jelöl és határoz meg elveket – a kisebbségi kérdés csak sajátos esetként utalható ide. A kisebbségek ügye leginkább az emberi jogokhoz sorolható. Itt viszont azzal az elvi küszöbvel kell megküzdeni, hogy általában emberi (személyi) jogokról szól minden nemzetközi előírás, a nemzetnek közösségként a jogait – például a nyelvhasználatra vonatkozóan – eleve adottnak tekintik mindenütt, amit nem szükséges külön kodifikálni. Ezért tűnik a kisebbség ez irányú igénybejelentése olybá, mintha valami pluszt, rendkívülit követelne.

A kisebbségek kollektív jogalanyként való elismerésének éppen az a legnagyobb gátja, hogy az államalkotó nemzeteknek azok a jogai, amelyekre vonatkozóan a kisebbség külön jogosítványokra tart igényt – anyanyelvhasználat a közéletben, saját maga által irányított iskolahálózat stb. – a másik oldalon alanyi alapon meglévő jogok, amiket sehol senki nem tartott szükségesnek kodifikálni. Innen jelentkezik a szimmetria-sértés a kisebbségek igényeinek a megfogalmazásakor.

A kisebbségek kollektív jogalanyiségét sokan azért vitatják, mivel úgymond nem világos ki a jogalany. Anélkül, hogy elemzésre vállalkoznánk, jelezzük csupán: van a joggyakorlatban helyzet, amikor szintén nem tisztázott a jogalany kiléte – például a sztrájkjog esetében –, s ezt mégsem vitatják.

Szintén alapvető gond, hogy a kisebbségek esetében nem jött létre a jog és szankció kettőssége, illetve nincs felelőse a kérdésnek. Ki és mikor tehető felelőssé egy-egy közösség sorsának alakulásáért? A kisebbség aligha, hiszen nincs nemzetközi jogalanyiséga, semmilyen egyeztető mechanizmus nem emelte még be az egyeztetés-megoldáskeresés folyamatába. Az anyanemzet e téren nem rendelkezik nemzetközileg elfogadott képviselői joggal. Az illető kisebbség többségi nemzete pedig éppenséggel ellentétes

A zürichi Liberális Intézetben 1993. december 6-án német nyelven megtartott előadás átdolgozott, bővített változata. Befejező rész.

fórumok asztalára a véleményüket, de ezek jóformán a várakozási listákra sem kerültek fel. S igen kevés esélyük van, legalábbis azoknak az országoknak a támogatására nem számíthatnak, ahol a politikában a fő legitimációs tényező a túlhangsúlyozott, kizárólagosan megfogalmazott nemzeti érdek. A másik, éppen jelen dolgozatban taglalt veszély a rosszul értelmezett biztonság-felfogásban jelölhető meg, amikor a NATO újrastrukturálását a tévesen értelmezett stabilizáló kisebbségtétel beépítésével kívánják lefolytatni.

Kelet-Európa válsággal küzdő áldemokratikus rendszerei számára a mostani fogalmi és értelmezési zavar kiváló esélyt kínál arra, hogy alapvetően torzult és a kor szellemével homlokegyenesen ellenkező nemzettudatukat, illetve a kisebbség helyzetével kapcsolatos akarathányukat palástolják.

5. Veszélyek és/vagy esélyek

A nemzetközi politika minden szintjén és fórumán refrénként visszatérő motívum, hogy a kisebbségek ügyét rendezni kell. Mondhatnók, a történelmi esély pillanata jött el, hiszen nincs állam vagy nemzetközi intézmény, mely tagadná a megoldás szükségességét. A kérdés viszont az: milyen rendezésre számíthatunk a mai nemzetközi politika erőterében?

Bosznia példája, illetve a délszláv

kisebbségekkel kapcsolatosan legmesszebb menő dokumentumát, amely már körvonalazza a kollektív jogalanyiség intézményét ezek számára – az Ajánlást Keleten nem „ratifikálta” egyetlen ország sem, sőt, az előkészített dokumentumok már alig számolnak vele. Itt arra a kisebbségekkel kapcsolatos nemzetközi egyezményre gondolunk, amelynek a kimunkálása folyamatban van, és tervek szerint az októberi bécsi állam- és kormányfői csúcstalálkozón került volna elfogadásra. Olyan dokumentum körvonalazódott viszont, amely a kisebbségek helyzetét nemhogy megoldaná, de újabb befagyasztást jelentett volna, ki tudja, milyen hosszú időre. Ezért jó, hogy nem került sor az elfogadására. Viszont milyen mechanizmusok révén volna elérhető, hogy valós kezelést jelentő dokumentum fogalmazódjon meg?

Az EDU legutóbbi bécsi vezetőtanácsi értekezletén kiadott Nyilatkozatában tételszerűen megjelölte, hogy a megoldást az ET 1201-es dokumentuma által képviselt keretben lehet elképzelni – de ez csupán egy pártszövetség helyzetértelmezése, még ha sok EDU-párt országában kormánytényező is.

Ami valós esélyt kínál, az a Balladur nevével fémjelzett terv, amelyet immár európai egyezményként kívánnak előkészíteni, s ennek kidolgozásában szerepet kapnának a kisebbségek is. Keleti fogadtatása, viszont számunkra kedvezőtlen. A román külügy a kisebbségi kérdést nem kívánja meghatározó tényezőként tárgyalni, a cseh

A politika kisebbségi kérdésben alkalmazott keleti praktikáira egyetlen példát hoznánk fel. Még 1993 derekán, amikor igen élesen merült fel minden szinten Románia ET-tagságának a kérdése, Iliescu államfő levélben fordult Bukarest főügyészéhez, vizsgálná ki, vannak-e Romániában fasiszta pártok, illetve ilyen kiadványok. A főügyész alapos vizsgálata csak novemberre hozott választ (ekkor Románia már az ET boldog tagja lett), talán mondani is fölösleges, hogy nemlegeset. A Nemzeti Jobb mozgalom vagy a Mozgalom Romániáért a Vasgárdával rokoníthatók, és ha ma valaki kiadja Hitler Mein Kampfját, akkor aligha kétséges, tette minek minősíthető. De hadd idézzek egy másik könyvből. A szerzője Pavel Coruț, a címe A Fehér Farkas balladája (Balada Lupului Alb), a Miracol bukaresti kiadónak köszönhetően került harmincezer példányban a könyvpiacra. A Nemzeti kisebbségek diverziója című fejezetben ezt olvashatjuk: „A Románia területén élő kisebbségek túlnyomó része politikai, vallási, gazdasági menedéket keresve érkezett ide. Vendégszeretők voltunk és vagyunk. Mindannyiukat befogadtuk, azonos jogokat adtunk nekik a román ajkúakkal, rokonságok alakultak ki, békésen éltünk. Amikor rossz idők jártak errefelé, együtt szenvedtünk... Mi menekítettük ki a zsidókat a horthysták kezéből. A baragani román parasztok marék búzát adtak a megszálló kominternisták által oda deportált németeknek... Bár Románia a kisebbségekkel szemben korrektül járt el, nem úszta meg a kisebbségi érdekek diverziós szembeállítását az őslakosságával... A cél az, hogy a világot megtöltsék kisebbségekkel, és teljességgel tűnjenek el a szabad, független, szuverén nemzetek... A revizionista magyarok perverziója: Amerika-barátok az amerikaiakkal, németbarátok a németekkel, szovjetbarátok a szovjetekkel, japánbarátok a japánokkal. És kannibálbarátok a kannibálokkal szemben. Ugyanis 1989 decemberében egyes erdélyi magyar revizionisták a(z) általuk megölt románok húsából ettek.” A könyvről még annyit, 1993 őszén került forgalomba.

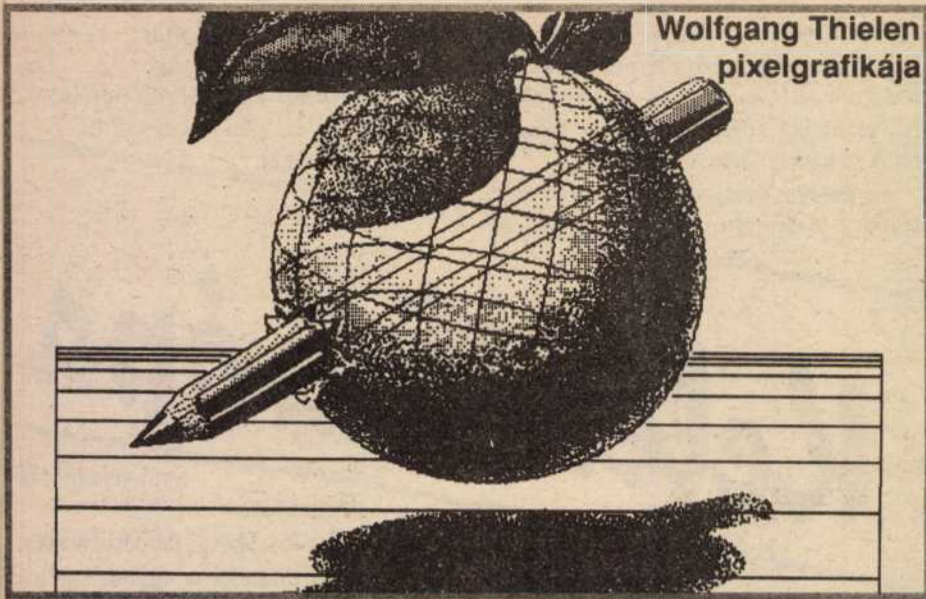
A kisebbségek sorsával kapcsolatos legfontosabb és legtöbb reményt felcsillantó indítvány a francia kormányfőtől származik. Ezért fontos figyelmeztetni arra, amit a francia külügyek irányítója vall: „Nemrégiben jártam Magyarországon: nagyon aggasztó méreteket ért el a vajdasági, erdélyi, szlovákiai és ukrajnai magyar kisebbségek helyzete okozta feszültség.” (Interjú a *Politique Internationale*-ban). Megint csak fordítva kerültünk a lóra. Ki okozza a feszültséget? Nem a fent idézett szövegek gyártói, akik mögött nem tudni, áll-e valaki a hatalom kebeléből, hanem valaki más... Vagy csak úgy van az a feszültség?

A kisebbség képviselője egyre csak hajtogatja: itt állok és végre tenni kellene valamit. Együtt.

Kolozsvár, 1993. október-november.

Komura/Yamanaka:
Vissza a négyzethez

Wolfgang Thielen
pixelgrafikája

Ellopták a kocsonyámat

A kevés olvasó, aki figyelemmel követi munkásságomat és ezáltal azokét, akik változatos formában megfosztanak ilyen-olyan földi javaimtól, tudhatják, hogy mindeddig kedéllyel szemléltem a vagyoneelosztás társadalmi kiegyenlítésének ezt a nálunk hagyományos módját. Számomra legalábbis emlékezetes, ahogyan egyes buszi zsebmetszők eredményes, már-már tökélyre emelt ténykedését leírtam (*A Hét* egyik tavalyi számában), vagy ahogyan alsóneműim eltűnése fölötti pillanatnyi elkeseredésemet saját kezűleg kigúnyoltam (*A Hét* egy másik tavalyi számában).

Hevenyészett számításaim szerint a Bukarestben eltöltött szinte negyed évszázadom alatt lopások, pönálék, megvágások, megdolgozott pénzek ki nem fizetése és más fondorlatok nyomán annyi veszteség ért, hogy abból akár jól menő üzletet alapozhattam volna meg (és akkor esetleg milliomos lennék), vagy tisztas járadékot, mondjuk tartásdíjat fizethettem volna (és akkor ugyanott lennék, ahol vagyok, de nyilván más előzményekkel) – helyzetem mindkét változatban szerencsésebb lenne a jelenleginél.

Mindezt csak erős idegekkel, a megváltoztathatatlanba való belenyugvással lehet kibírni. Ami – jeleztem – megvolt bennem. Nemrég azonban olyasmi történt, ami még az én viharedzett lelkemet is megviselte, s – ez talán a legsúlyosabb – megingatta a kitartásba és a helytállásba vetett hitemet.

Ellopták a kocsonyámat.

Azt hiszem, Pirandello egyik novellájában történik (ha pedig nem, hát egy-két lapszám múltán helyre fogjuk igazítani az incselkedő ördög munkáját e hasábokon), hogy egy fiatalembernek úgy hal meg a szegény édesapja, hogy a járdán egy erkélyről a fejére esik egy túlhízult disznó. Ahány embernek az esetet a fiatalember elmondja, mind szörnyülködik, szemét forgatja, részvétlenül cöcög; hősünk el is határozza, hogy azt a lányt fogja feleségül venni, aki egészségesen nevetni mer a kívülről nézve mégis csak humoros történeten, hogy tehát valakinek a fejére esik, hahaha, egy disznó, hahaha.

Persze az én esetemben sok minden másképpen történt: én vittem ki a disznót az erkélyre, kocsonya formájában, amelyben benne voltak a leglényesebb részei

(feje, füle, farka, lába), továbbá nem is erkélyről van szó, hanem fedett, süllyesztett erkély, azaz loggia az a hely, ahol az idézett testrészek az őselevesből egy új minőséggé összeálltak. És vannak-voltak a két sztori között más eltérések is, ezek azonban nem változtattak azon, hogy ahány embernek két fazéknyi kocsonyám lábakeletését elpanaszoltam, az mind hasát fogva nevetett – ha valamennyiüket feleségül venném, az részint a poligámia, részint pedig az egyneműek hitelesített kapcsolata történetében példátlan csúcsetet jelentene.

Úgy látszik, a kép („betörő kocsonyával”) annyira erős, hogy senki sem gondol a helyzet tragikumára: egy szerencsétlen szerkesztőnek csak úgy bemásznak a loggiájába; előbb-utóbb a hálószobájába, majd fürdő-, később egyenesen a dolgozószobájába fognak, s ott már nem egy megboldogult haszonállatnak, hanem magának a szerzőnek a testrészeit aprítják fel (?)...

Hol a biztonság mostanában? Persze, a NATO-nál. De milyen szövetség védi meg az embert személyében? Ki véd meg minket a kocsonyákkal és egyéb anyagi javakkal szemben intoleráns személyektől, a lélek hidegháborús ellenségeitől? És igen, a szellemétől, hisz aki ma kocsonyát tulajdonít el, holnap arra is képes lehet – félve írnom le –, hogy latin–magyar szótárt, Urmuzt, Voltaire-t, vagy Hölderlint csórjon. Vagy eltúlzom a dolgot?

Hogy lássák, mennyire nem a hisztériás pánik vezetni tollamat, elárulom, hogy szilveszteri vacsorának szánt kocsonyám valóságos kulináris költemény, a műfaj remeke volt, az átszellemültség és az ihlet kegyelmi állapotában született chef d'oeuvre. Egyszerűbben: remekül sikerült kocsonya. Sok időt és fókuszgömböt, türelmet és zselatint, szeretetet és koriandert pazaroltam belé, színét kurkumával (indiai sáfrány) nemesítettem arannyá, az egészet morzsolt gyömbér tette igen nivóssá. Ha jól meggondolom, az események utólagos ismeretében, csak a dupla adag hánytatópor és egy csipetnyi arzén hiányzott belőle.

Vajon mit hoz még számomra ez az 1994-es esztendő, amelybe kocsonyámtól megfosztva léptem?

Ágoston Hugó

1793. december 3-án tartotta első ülését Marosvásárhelyen Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság. Az alakuló ülésen már megfogalmazódott az a felismerés, amelyet azóta sem győzünk eléggé hangsúlyozni: az erdélyi szellemi, irodalmi és tudományos élet egyik fontos jellemzője a decentralizált központok megléte és termékenyítő hatása. A Nyelvmívelő Társaság egyik legnagyobb érdeme, hogy mozgósítani tudta az alkotó energiákat. Rendszerezem a tudós társaság tagjainak, pártolóinak és támogatóinak imponáló névsorát. A 183 „jeles” közül csak alig néhányan éltek Budán, Pesten, Pozsonyban vagy Kolozsváron. Nagy részük vidéken született, ide tért vissza, s innen küldte be tanulmányait, irodalmi munkáit. A tízezer oldalnyi kézirat az erdélyi tudományosság páratlan értéke és kincseshányja. A társadalom- és természettudományok úgyszólván egész területét felöleli, s nagyrészt feldolgozatlan...

Erdély polgárosodásáért

Az alakuló ülésen tételesen is megfogalmazták: „A tudományok mezején elszéledt nemes munkálkodó elméknek, kik annak csaknem minden szegletében dolgozni kezdettek, de rész szerint a jóízű szükségesebb munkáknak eszméire és megválasztásokra nézve segítségre szükségük van, rész szerint ösztönök nem lévén, kedvek ellen hevernek; vagy pedig munkájoknak rendiben tulajdon hajlandóságokat követvén, midőn egy bizonyos nyomon menni s a közönséges célra intézve lenni nem láttatnak, s amiatt egész érdemek ki nem tetszhetik, vezérlésekre és, amennyiben lehet, egybekötésekre lévén szükség, a Társaság igyekezni fog ezen szükségén segíteni.”

Meghirdetett eszméihez híven a tudós társaság az enciklopédikus műveltség meghonosítását tartotta egyik legfontosabb feladatának. Minderről nemcsak a tervek sokirányúsága, a tudomány és gyakorlat kapcsolata, a nagy, átfogó munkák meghirdetése tanúskodik, hanem jegyzőkönyvekben és kéziratokban is nyomon követhető.

„A Nyelvmívelő Társaság tervei között szerepelt egy erdélyi enciklopédia is. (...) Az erdélyi enciklopédia célja Erdély népei történetének megírása, földrajzának, természeti kincseinek, művelődésének ismerete volt. Az erdélyi enciklopédia össze akarta foglalni az Erdélyre vonatkozó korabeli tudományos ismereteket, és egyúttal azok alapján elő akarta segíteni Erdély polgárosodását, népeinek egymáshoz való közeledését.” – írja Jancsó Elemér 1955-ben megjelent, *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság* című kötetében.

Az enciklopédikus érdeklődés jegyében a tudós társaság vezetői arra kérték a külföldre utazókat, egyetemre járókat, hogy tanulmányozzák az ott látott technikai újításokat, a gépek működését, és az ipari termelés folyamatait: „A tudományok rendiben a legjobb iskolabéli tanítás és tanulás is nem tudomány, csak készület. Hogy azért a haza fiait iskolájukat végzve is, a tudományokkal függésben és barátságban maradjanak, igyekeznek a Társaság az idegen országokon kijövő szebb-szebb tudós könyveket és egyszersmind a tudományoknak állapotját is azoknak naponként való növekedésével a magyar közönséggel megismertetni.”

Igazat kell adnunk Enyedi Sándornak, aki szerint Aranka György nem tekinthető szakmabelinek, irodalmárnak vagy nyelvésznek. De Aranka György érdeme, hogy kidolgozta azt a valódi programot adó, a nyelvészet, az irodalom, a társadalom- és természettudományok egészét átfogó feladatrendszer, amely a tudós társaság bűvkörébe tudta vonni nemcsak az erdélyi, hanem a magyarországi írókat, tudósokat is, akiknek rendes vagy pártoló tagságát, jelentkezését is mindig nagy örömmel fogadta. Egy 18.–19. századi, Marosvásárhely nagyságú vidéki kisvárosban országos jellegű tudós társaságot működtetni, önmagában is számottevő fegyvertény. Aranka világosan látta a feladat súlyát és jelentőségét. „Miolta a Magyar Társaság felállott, mind néztem szorgalmasan annak folyását és gyűléseinek rendit: s minél tovább néztem, annál inkább meggyőződtem, hogy célomat véle el nem érem. Én soha társaságot nem láttam, és ilyent, amineműt én akkor ki is gondoltam, több német, francia és anglus országokba járt hazánkfiak se láttanak. Mert az én gondolatom szerént ennek, amint a haza történetit, állapotját, régiségeit s ritkaságait illető darabokra nézve is gyűjteményes társaságnak kell lenni, amely nem olyan nehéz és lehetetlen munka, hogy egynéhány tanult jó hazafiával egybekötve magamat, véghez ne vihessen: úgy ellenben a nyelvművelésre nézve (...) mondom, ennek a társaságnak is nemcsak gyűjteményes, hanem munkás társaságnak is kell lenni, s kivált helyben minden különbséget, minden kérdést fel kell vetni, megrázni, megítélni, egyszóval rendes és igen munkás gyűléseket kell tartani. Mégpedig olyan társakkal, akik arra készen legyenek: legalább reá készüljenek mindenkor...”

„Munkás társaság”

Aranka – meghirdetett programja szerint – eleve óvta attól a Társaságot, hogy belterjes, alig néhány ember érdeklődésére számottartó, csupa literátus ember gyülekezetévé váljon. 1794 tavaszától az üléseken mind nagyobb számban vesznek részt helybeli vagy itt átutazó, tudománnyal foglalkozó férfiak.

Az Aranka Györgyhez írott levelek, az ezekre küldött válaszok tanúsága szerint – Jancsó Elemér sokat idézett kötetében 1235 levelet említ – az országos érdeklődés Marosvásárhely felé irányult. A Bécsbe, Magyarországra írt levelek megtették hatásukat: egyre többen küldték el nyelvészeti, történeti, orvostudományi, természettudományi kutatásaik eredményét. 1793 és 1806 között – a kolozsvári magyar színház mellett – *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság* tett a legtöbbet a magyar nyelvű művelődés, tudományosság megteremtéséért.

Az eddigi kutatások a Nyelvmívelő Társaság nyelvészeti, irodalmi, társadalomtudományi – elsősorban történeti téren végzett – munkásságát emelték az érdeklődés körébe. Holott a második szakaszban – 1796–1801 között – rendszeressé válik a természettudományok művelése is. Ez szervesen kapcsolódik a felvilágosítók általános törekvéséhez: a haza kincseinek megismeréséhez és azok közvetlen felhasználásához a társadalom fejlesztése javára, a feudális elmaradottság felszámolására, a polgárosodás ösztönzésére. A természettudományok műveléséből már önként következnek az ipar, a kereskedelem, a mezőgazdaság fejlesztésének programszerűen megfogalmazott követelése. Aranka György azzal bízta meg 1794-ben a Göttingába induló nyelvészt, Gyarmathi Sámuel, hogy az ottani gyárakban látott gépekről modelleket készítsen, s azokat hozza haza Erdélybe.

Erdély lakosságának döntő többsége mezőgazdasággal foglalkozott. Éppen ezért a Társaság már megalakulásának pillanatában a mezőgazdasági tudományok művelését, a fejlett

Enciklopédikus művelődés – vidéken

nyugati mezőgazdaság meghonosítását tartotta egyik legfontosabb feladatának. A nyelvész Gyarmathi Sámuel 1796. december 23-án részletesen beszámolt a Nyugaton látott és általa tanulmányozott mezőgazdasági gépekről, s arra kérte Aranka Györgyöt, hogy mindezt közvetítse a gubernium felé.

„Mit gondol a Mlgos Úr! Vajon az efféle, ország közhasznára célzó dolgok ne interessálnák-e a Mlgos Gubernátor Úr ó Excját. Vajon nem szeretné, hogy az ember több efféléknek kivizsgálására is fordítva időt és költséget is? Vajon kívánna-e segedelemmel lenni? Vagy talán az ausztriai fábrikák igen irigy szemmel nézvé, hogy mi szegény barbarus koloniák valamit a mesterségekben is iparkodunk: efféle igyekezetünket megfojtani sürgős kötelességüknek tartják; s ugyanezen oldalról nézvé a dolgot nekünk is, efféléken iparkodóknak, az előremenetelben való reménységre igen kevés módot engednek, és minden alkalmatosságot arra kikeresnek, hogy minket a mi ügyefogyott és tudatlan státusunkban szorgalmatosan megtartsanak.”

Az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság legjelentősebb történésze és botanikusa Benkő József (1740–1814) is egy vidéki faluban élte le élete java részét (jóllehet a közeli Bardócon született). Munkássága a felvilágosodás eszmeköréhez tartozik.

Lapok Az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság történetéből

„Benkő József főműve, a *Transsilvania* (mind a nyomtatásban megjelent általános, mind pedig a kéziratban maradt speciális rész) beszédes bizonyossága annak, hogy a XVIII. század második felében – ha kissé elkésve is – az erdélyi történetírás a maga feladatává tette a történelemben forgoló ember egész környezetének a tanulmányozását, a társadalmat éppen úgy, mint a természetit.” – írja Benkő Samu. A kéziratban maradt és a marosvásárhelyi Teleki Tékában őrzött *Transsilvania Specialis* Erdély történetét helységenként tárgyalja, feljegyez minden érdemlegeset a néprajz, a művelődéstörténet, a közigazgatás, a jogtörténet, a földművelés, az állattenyésztés, a háziipar, a bányai területéről. Szűkebb pátriám, a Sóvidék történetének megírásakor mindmáig egyedülálló utalásokat találtam a kis tájegység múltjára, sóbányájára, fazekasságára vonatkozóan. A Linné szellemében megírt botanikai szótár, a *Flora Transsilvanica* – latin, magyar és román nyelven –, az *Imago specum*, a nálunk ismert első – latinul és hollandul megírt – barlangkutató tanulmány, de *A középkori dohány* és *A középkori szkumpia* is jelzi, hogy Benkő József mennyire fontosnak tartotta a természettudományos oktatás meghonosítását is.

„Növényország törvényei”

„Ebben a mi boldog és tudományoknak való századunkban, midőn a természetnek növényországa törvényeit Európa minden szögletében szorgalommal tanulják, csak a mi Erdélyünk van arra kényszerítve, hogy néhány tudósunkat kivéve, az iskolai ifjúság rendkívüli kárára azt sem tudjuk, mi értendő a természetrajz neve alatt.”

A természettudományok térhódításáért folytatott küzdelemben Benkő József és Gyarmathi Sámuel nem voltak magányos harcosok. Aranka György arra buzdította a Nyelvvelő Társaság tagjait, hogy adományokkal járuljanak hozzá a gyűjtemények gyarapításához, írják le az általuk megfigyelt természeti jelenségeket, s küldjék el a ritka kőzeteket. A beérkezett jelentéseket a társaság ülésein megvittatták, s a tervezett második tanulmánykötetben több természettudományi értekezést szándékoztak közölni.

A Nyelvvelő Társaság legkiemelkedőbb ásványtani kutatója Benkő Ferenc volt, akinek Varga Árpád állított méltó emléket az Erdélyi Múzeum 1993/1–2. füzetében. Benkő Ferenc nevéhez fűződik az első magyar nyelvű ásványtani munka, a *Magyar mineralógia* megírása. Mindez szervesen kapcsolódott a tudós társaság célkitűzéséhez: az ásványkincsek megismeréséhez, Erdély bányászatának fejlesztéséhez. *Parnasszusi Időtöltés* címen 1790–1796 között évente füzeteket adott ki, amelyekben tudományos munkáit is közölte. A VI. kötet első részében például *Bányász helyekről* címen jegyzékbe foglalta az erdélyi, harzi és ilmenauai bányákat. A harmadik fejezetben a *Mineralógia legújabb systemájáról* írt, felsorolta mindazokat az ásványokat, amelyeket a *Magyar Mineralógia* 1786-os megjelenése után határoztak meg. Munkájában nagy segítségére volt Gyarmathi Sámuel és Zeyk Dániel, akik folyamatosan ellátták a korabeli külföldi szakirodalommal. Benkő Ferenc a szerzője az „egyik első, tudományos célkitűzésű erdélyi útirajznak” is. (Vita Zsigmond)

Tanári és tudományos munkássága mellett a nagyenyedi kollégium régiség- és ásványtani gyűjteményét is tovább gyarapította, rendszerezte, így őt tekinthetjük az ország első nyilvános természetrajzi múzeuma őrének. Gazdálkodással, gyógymóddal kapcsolatos feljegyzései a felvilágosodás korabeli értelmiség enciklopédikus érdeklődésére vallanak. A Varga Árpád által ismertetett *Diarium*, „mindeneskönyv”, a 18. és 19. század fordulójának egyik legbecsesebb, forrásértékű feljegyzése, kordokumentuma.

Az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság tagjai között ott találjuk a kor legjelentősebb erdélyi orvosait is, a kolozsvári orvostani intézet tanárait, a nagyobb városokban működő orvosokat. Nyulas Ferenc, Soós Márton, Gecse Dániel, Gyarmathi Sámuel, Pataki Sámuel, a

román Ion Molnar-Piuaru, Étienne András neve és munkássága az erdélyi orvostudomány úttörő szakaszát jelzi.

„Minden hazafi, valaki tudományoknak gyakorlása végett az országból kilépi, visszajövetelével mindaddig hivatását ne folytassa, valameddig hazánkban, avagy csak egy-két hasznos szüleményét fel nem fedezte és a nemes közönséggel *anyanyelven* nyomtatásban meg nem ismertette.” – írta Nyulas Ferenc *Az erdélyországi orvosvizeknek bontásáról közönségesen* című kötetében.

„Emberszereteti Intézet”

Aranka György érdeme, hogy a magyarországi orvosokat is mozgósítani tudta a Társaság által meghirdetett célkitűzések érdekében. A kor orvosai nagyon sokat tettek az orvosi nyelv magyarosításáért – mintegy folytatva a páratlan tudománytörténeti jelentőségű *Ars medica*, *Az orvoslás művészete* Lencsés György által elkezdett hagyományait –, felhívták a lakosság figyelmét a közegészségügy kérdéseire. Enciklopédikus érdeklődésük lehetővé tette, hogy szaktudományukon kívül más tudományokat is felkaroljanak. Gyarmathi Sámuel nyelvészettel és a mezőgazdálkodás kérdéseivel is foglalkozott, Soós Márton a színészetet pártfogolta, Nyulas Ferenc az orvosi szaknyelv megújítását tartotta egyik legfontosabb feladatának. Gecse Dániel neve pedig *Emberszereteti Intézet* révén vált ismertté. Orbán Balázs nem véletlenül nevezte a 19. század „legjótékonyabb emberé”-nek. Ugyanakkor a Hunyad, Szében, Brassó, Háromszék megyei pestisjárvány leküzdésében vállalt meghatározó szerepet. A himlőoltás meghonosításának, a nemi betegségek megelőzésének és kezelésének, a bábaképzés rendezésének egyik legjelentősebb képviselője. A Szotyori József alapította marosvásárhelyi polgári kórházról pedig csak annyit, hogy „e vala Erdély országban kezdete a gyógyintézetnek”. A sors keserű fintora, hogy városát még a róla elnevezett utcanevtől is megfosztották.

Az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság kéziratait tanulmányozva írtuk meg dr. Fodor Ferenc szemészprofesszorral közösen az erdélyi szemészet, s ezzel párhuzamosan az erdélyi kórházak történetének egyik jelentős fejezetét. (A tanulmány is – mint annyi más – szponzorok hiányában várja a boldog feltámadását.) Ebből a dolgozathoz vettem át néhány fontosabb megjegyzést. Erdélyben a 18. század végéig nem volt egységes egészségügyi törvénykezés, amely pontosan körülírta volna az orvosok, seborvosok (kirurgusok), bábák működését. A külföldi egyetemeken tanult és itthon gyakorlatot folytató szakorvosok szinte kizárólag belgyógyászattal foglalkoztak. A betegségek kezelésére használt „gyógyszerek” nagy része kuruzslók, javasasszonyok gyógytárából származott. 1775-ben Kolozsváron megalakult az Orvos-Sebészeti Intézet. Az intézmény feladataként jelölték meg: ha nem is orvosokat, de legalább jól képzett kirurgusokat (sebészeket) küld Erdély városaiba, nagyobb falvaiba. Az orvoshiány kétségbeesítő volt. A máramarosiak 1760-ban azért panaszkodtak, mert náluk „az Úristenen kívül más orvos nem található”. Mindezek ellenére a kor nemesi szemléletében az orvosi pálya alacsonyrendű értelmiségi hivatásnak számított. Spielmann József idézi Bene Ferenc egyetemi tanár vallomását, aki elvesztette pártfogója kegyeit, amikor az orvosi pályát választotta 1794-ben: „... meg nem foghatta, miképp választhat egy magyar nemes ember ily alacsony pályát.”

Egy 1787-ben megjelent rendelet értelmében a kirurgus a falvak orvosa lett. Megengedték, hogy szakorvos hiányában belgyógyászati kezelést is folytasson, különösen a zártabb településeken. Az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság az anyanyelvi sebész- és bábaképzést fontos feladatának tartotta. 1793-tól pedig a román anyanyelvű bábákat román nyelven készítették fel szakmájuk gyakorlására. Az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság hatásával magyarázható az is, hogy Ioan Piuaru-Molnar, a kolozsvári Orvos-Sebészeti Intézet első szemész tanára – 1791–1812 között megírta az első román nyelvű orvosi szakmunkát. Chenot Ádám, Erdély luxemburgi származású főorvosa igazi „alkotó művész”-nek – schaffender Künstler-nek – nevezte, dicsérte kezűgyességét, emberi tulajdonságait, nyelvismeretét.

Az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság tizenhárom éves áldásos munkája nélkül sokkal kevesebbet tudnánk Erdély gyógyvizeiről, gyógyforrásairól. Aranka Györgyöt is foglalkoztatta ez, s a tudós társaság tagjait az ásványvizek vegyelemzésére biztatta. Közülük a kibédi Mátyus István és a nyárádköszvényesi Nyulas Ferenc nevét említjük. Mátyus István *Ó és új Dieteticája*, Nyulas Ferenc munkája, *Az erdélyországi orvosvizeknek bontásáról közönségesen* forrásértékű, tehát ma is pótolhatatlan tanulmány. Mátyus István az utrechti egyetemen szerzett orvostudományi oklevelet, 1759-ben hazatért, Marosvásárhelyen telepedett le, s itt is halt meg 1802-ben. Spielmann József állított méltó emléket az enciklopédikus érdeklődésű tudós orvosnak (*Másoknak világitva*) és példaképnek. Nyulas Ferencet 1788-ban avatták doktorrá. Pestről hazatért Erdélybe, és Szamosújváron lett gyakorló orvos. Ő honosította meg Erdélyben a himlőoltást, s az 1795-ös pestisjárvány idején ötvenhárom erdélyi községben gyógyított. A Nyelvvelő Társaság egyik leghűségesebb híve volt. A járványokról, az újabb gyógymódokról mindig tőle kértek jelentést. 1806-ban Erdély főorvosa lett, Aranka Györgyhez írt levelei az erdélyi magyar nyelvű orvostudomány 18. század végi és 19. század eleji történetének nagy értékű dokumentumai.

A Nyelvvelő Társaság Bolyai Farkast is bevonta munkájába. Alig foglalta el a marosvásárhelyi református kollégium matematikai, fizikai és kémiai tanszékét, máris bekapcsolódott a tudós társaság munkásságába. Köteles Sámuellel együtt Aranka György legfőbb támasza volt a hanyatló társaság megreformálásában. 1806-ban maga is kidolgozott egy tervet a társaság újraszervezésére. Annak megszűnése után Döbrentei Gábor Erdélyi Múzeumának és a Tudós Társaságnak a megszervezésében is részt vett.

A reménység emberei

A Református Szórványszolgálat Diaszpóra Alapítványa, amelyről alább szó lesz, Pál apostolnak a rómabeliekhez írt leveléből választott – jobb híján mondjuk így – programot: „Mert reménységben tartatunk meg!” (8,24.)

Ki másra férne rá jobban az Igébe foglalt biztatás, mint éppen a szétszórtasban élőkre? Múlt heti lapszámunkban *Késég és remény közt* cím alatt a Zsil völgye magyar tannyelvű oktatásának példáján bemutattuk egy szórványközösség jelenét és kilátásait, ugyanakkor utaltunk azokra a nem nagy számú, de létező és biztató változásokra, amelyeket az óvodáink, iskoláink, bővülő felsőoktatási hálózatunk megsegítésére létrehozott (és születő félben levő) alapítványok hoznak a romániai magyarság életében.

A Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének 1993. december 11-én lezajlott II. közgyűlése igen nagy hangsúlyt fektetett az alapítványok tevékenységére, a másnap, december 12-én ugyancsak Csíkszeredában megalakult Romániai Magyar Oktatási Tanács pedig egyebek között vállalta ennek összehangolását. A Közgyűlésen egyhangúlag megszavazott Állásfoglalás (*Romániai Magyar Szó*, december 22.) 5. pontja szerint „*rá kell lépni az önrendelkezés, az önmagunkról való gondoskodás, külső és belső tartalékainkat mozgósító cselekvés útjára, veszélyeztetett anyanyelvű oktatásunk megmentése érdekében.*”

Hogyan szolgálják a romániai magyar oktatás e stratégiai célkitűzését az alapítványok? Most és néhány, soron következő helyzetjelentésünkben megpróbálunk válaszolni a kérdésre, ezzel egyidejűleg bemutatni a megtartó reménység embereit – pedagógusokat, lelkészeket, politikusokat, újságírókat, egyéb értelmiségieket –, akik fölkatyják és segítik a rászorulókat, legyenek azok iskolák, gyülekezetek vagy magánszemélyek.

A Zsil völgye példájával érzékeltettük, hogy anyanyelvű oktatásunk a szórványvidékeken végveszélybe került: ha nem történnek sürgősen érdembeli lépések, már egy-két év leforgása alatt Krassó-Szörény sorsa fenyeget. Itt, a Berzava tájain ugyanis, ahol a magyar lakosság számaránya 2,2 százalék, egyetlen V–XII. magyar osztály sem működik már. Az alapítványok, a reménység embereinek érdeme az első, megelőző lépések megtétele: a szórványvidékek kallódásra ítélt, jóképességű gyermekei számára bentlakásokat létesítettek, ösztöndíjakkal fedezik iskoláztatásuk, nyaralásaik költségeit.

Az első biztató változás máris észlelhető: szülők, gyermekek körében növekvő érdeklődés tapasztalható a magyar tannyelvű iskolák, tagozatok iránt. Hogy szórványvidékeken, ahol a templomon és iskolán kívül nincs más élő kapocs az anyanyelvű kultúrával, szellemiséggel, milyen jelentősége van e kezdeményező új viszonyulásnak, azt talán nem kell részleteznünk. És talán azt sem kell magyaráznunk, miért tartjuk létfontosságúnak a szórványmagyarság támogatását fővállaló alapítványok munkáját, miért fordul tehát először feléjük az érdeklődésünk.

Külön örömeinkre szolgál, hogy több olyan kezdeményezésről is beszámolhatunk, amely erre a területre összpontosítja figyelmét: a *Diaszpóra Alapítvány* (Kolozsvár székhellyel, elnöke Vetési László), a *Julianus* (Csíkszereda, Beder Tibor), a *Szórvány Alapítvány* (Temesvár, Bodó Barna), a *Beszterce Alapítvány* (Krammer Tamás) stb., de esetenként segítenek más céllal létrehozott alapítványok is.

Hogyan fest belülről a reménységnek egy ilyen intézménye? Mai lapszámunkban *Vetési László* lelkész-tanártól érdeklődünk.

A vezetése alatt álló *Diaszpóra Alapítvány* Kolozsvárott, a 22 Decembrie út 35/57. szám alatt székel, kerekén egy évvel ezelőtt, 1993 januárjában jegyezték be jogi személyként, kezdeményezője néhány erdélyi és Királyhágó melléki református lelkész. Működési szabályzatában megfogalmazott célja: „*A szétszórtasban élő romániai magyarság lelkigondozása, identitásának megőrzése, kallódó értékeinek megmentése, hitbeli és anyagi gondjainak felvállalása, valamint anyagi segélyezése.*”

Mi valósult meg mindebből egy év alatt?

– A szabályzatból is kitűnik, hogy nagyon kiterjedt programunk van – válaszolja *Vetési László* –, éppen ezért a református lelkészek munkájára alapozunk, mert hiszen ők azok, akik közvetlenül érintkeznek ezzel a réteggel, a szórványmagyarokkal, akik legjobban rászorulnak a lelkigondozásra, tanításra, oktatásra, segélyezésre. Az alapítás pillanatában tudtuk, hogy olyan nagy kiterjedésű munkának vágnak neki, amelynek minden területét egyszerre működtetni képtelenség, de részeiben azért mégis sikerült, és már az is haszon, hogy egyáltalán feltérképeztük a legsürgősebb tennivalókat. Első dolgunk a módszeres információgyűjtés volt a szórványban élő nagycsaládok, egyéb rászoruló helyzetéről. Ez többnyire kiszállásokon történt, és jövőbeli terveink között is szerepel. Több alkalommal kerestük fel a rászorulókat élelemmel, ruhával, gyógyszerrel, bár – sajnos – sokkal többen vannak, mint ahányhoz el tudtunk jutni. Munkánkban rendszeres kapcsolatot tartunk az RMDSZ-szel, különböző egyházakkal, szervezetekkel, mindenkivel, akinek tevékenysége valamilyen formában kiterjed a szórványmagyarságra is. Részt veszünk az oktatási tanácsban, az EMKE munkájában, ahol én felelek a szórványvidékekért. Tavaly létrehoztuk a hazai szórványalapítványok és művelődési egyesületek együttműködési tanácsát, ami igen lényeges dolog, mert a szervezés legfontosabb területén rendszeresen tapasztalatot cserélhetünk és egyeztetjük a munkánkat, fölmérjük, hol tudunk egymásnak akár információban, anyagiakban segítséget nyújtani.

Megemlíteném azt is, hogy alapítványunk feladatának tekinti a különleges érdemeket szerzett egyházi embereink kiemelését az ismeretlenségből: évente két, egyenként 800 márka értékű díjat osztunk ki. A Földes Károly díjat tavaly Péter Jenő, a Somogyom (Szeben megye) községi református templom 82 éves gondnoka, a Czelder Márton díjat pedig Bányai Ferenc, szintén 82 éves, a Kolozs megyei Kérőben szolgált, de ma Kisiklódon lakó lelkész kapta.

– Arra kérem *Vetési Lászlót*, valamivel részletesebben térjen ki a *Diaszpóra Alapítvány* iskolai-oktatási vonatkozású tevékenységére.

– Itt abból indulnék ki, hogy alapítványunk egyház és iskola munkáját egységben látja, ez így természetes, hiszen munkánkban a lelkészek, az IKE-tagság mellett pedagógusok is segítenek, függetlenül a vallásuktól. Ilyen megkötéseket ugyanis nem ismerünk, alapítványunk református bejegyzésű, de munkája ökumenikus jellegű, a szórványvidékek minden vallásával, gyülekezetével foglalkozunk, ezt mindenki tudja rólunk. Más kérdés, hogy a szórványok ügye, sajnos, elsősorban protestáns nyomorúság lett. A kérdésre visszatérve: hogyan valósul meg együttműködésünk az iskolával?

Elsősorban azt emelném ki még egyszer, hogy az egyház képviselői jelen vannak a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségében, ennek vezető testületében, amint tanítók, tanárok is kiveszik részüket a gyülekezeti életben. Ilyen természetű munkánk legfontosabb területe a falumisszió. Tavaly június 16 és szeptember 5 között a Soros Alapítvány támogatásával anyanyelvi és evangelizációs tábortartásokat szerveztünk a szórványvidékek 1300 gyermeke számára olyan festői helyeken, mint Szováta, Komandó, Homoródfürdő, Székelyvasság, Nagykend, Uzonkafürdő, Gyimes, Ákos, Algyógy, Illyefalva, Csíkfalva stb. A visszajelzések szülők, pedagógusok, gyermekek részéről igen kedvezőek, ez utóbbiak számára életre szóló élmény volt az anyanyelvű kultúrával való közvetlen találkozás, barátságok, kapcsolatok születtek: reméljük, a szórványvidékek magyarságát talán sikerült közösséggé kovácsolnunk. Vonatkozik ez a pedagógusokra is. Nagy Ferenc ákosi (Szilágy megye) lelkész elment a helyi iskolába segítséget kérni a táboroztatáshoz. A válasz az volt: tiszteletes úr, még nem vagyunk átállva, még nem tudunk átállni. A lelkész erre azt válaszolta: nincs semmi baj, ez az alkalom, amely segít átállnotok. És a tanári kar nemcsak hogy jobban összekovácsolódott a tábor gyermekeinek gondozásában, de azóta kiveszi részét az egyházi munkában is. Egyéb természetű tevékenységünk: kijuttatjuk a szórványvidékekre a beérkező didaktikai anyagot, mindenfajta segítyt, legutóbb például a Soros Alapítvány segítségével megjelentetett matematikai gyakorló füzeteket osztottuk szét iskoláinknak. A marosvásárhelyi Talentum Alapítvánnyal együtt nagy hangsúlyt helyezünk vidékjárásaink folyamán a tehetséges gyermekek felkutatására. Nagyon sokan vannak közülük hátrányos helyzetű családokban, amelyek nem tudják vállalni az iskoláztatás költségeit más helységben működő magyar iskolában. Sok olyan gyermeket irányítottunk a kolozsvári Református Kollégiumba alapítványi ösztöndíjjal, akik otthon maradván biztosan elkallódtak volna.

– Milyen terveik vannak 1994-re?

– Azon kívül, hogy folytatjuk a tavaly megkezdett akciókat, megpróbálunk többet tenni azokon a területeken, amelyekkel eddig – főként anyagi okokból – adósak maradtunk. Elsősorban sajtó- és információs tevékenységünkre gondolok. Több, tervbe vett lelkigondozó és egyéb témájú füzetet nem tudtunk megjelentetni, ideiglenesen elakadt a szórványmagyarság református gyülekezeteinek *Felebarát* című folyóirata is, ezzel szemben a bukaresti és a kolozsvári televízió magyar szerkesztőseinek hathatós támogatásával folytatjuk filmsorozatunkat e közösségek sorsáról, helyzetéről. A nyári vakációban újra megszervezzük az anyanyelvi és evangelizációs tábortartásokat, lehetőleg még több pedagógus bevonásával, több eldugott kis település felkutatása után. Bekapcsolódunk a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének minden kezdeményezésébe. Középiskolások és egyetemi hallgatók, IKE-ifjak számára tábortartásokat szervezünk romtemplomok újjáépítésére, lelkészi lakások rendbetételére, műemléképületek karbantartására, restaurálására. Legnagyobb horderejű vállalkozásunk nemcsak a jelen, hanem a következő évre is: megteremtési a szórványmagyarság teljes információs adatbázisát. Ennek érdekében kérdőívet állítunk össze, megszervezzük a teljes, átfogó, felmérő és összesítő munkát, az eredményt számítógépbe tápláljuk. A felmérés tartalmazni fogja a háromszáz lelken aluli, összes magyar közösségek történelmi múltját, épületeinek leírását, a csoportok összes alapvető adatait, nyelvi és gazdasági, illetve oktatási helyzetüket, sőt elfogyásuk vagy mai együttélésük képét is. A kérdőíveket oly módon állítottuk össze, hogy részletes, pontos képet nyerjünk nemcsak a református egyház gyülekezeteiről, melyek némely faluban egy-két családra apadtak, hanem a gyermekek beiskolázásáról is. Bázisunk tehát tartalmazni fogja a szórványvidékek pedagógusellátásának és -szükségeinek adatait is, hogy ezek ismeretében készíthessünk távlati terveket és tehesünk javaslatokat – az RMDSZ közvetítésével – az Oktatásügyi Minisztériumnak. Ha Isten megsegít, egy év múlva már többet mondhatok...

Beszélgetésünk során több ízben történt utalás a szórványvidékek református gyülekezeteit bemutató filmsorozatra, amelyet a bukaresti és a kolozsvári televízió magyar adásából ismerünk; forgatókönyvírója és riportere *Vetési László*, szerkesztője *B. Nagy Veronika*. Tekintettel e hosszú távú vállalkozás, kisebbségi létünk dokumentumának művelődéstörténeti jelentőségére, következő lapszámunkban külön fejezetet szentelünk ez ügynek.

Barabás István

Csiki László levelét a nyolcvanöt éves Méliusz Józsefhez nemcsak a születésnap okán adjuk közre, hanem mindenekelőtt azért, mert vallomásos és ugyanakkor tartásos sorai irodalomtörténeti érvénnyel világítják át az egymást követő írói nemzedékek viszonyának egyik jelentésszerű aspektusát. Beszédesen tanúsítják, hogy bármennyire is viharosak, ellentmondásosak irodalmunk utóbbi évtizedei, amelyeknek tartalmait a történelem tektonikus mozgásai alakították, az újkezdések láncolatában a folyamatosság sem szakadt meg. „Az életműveket folyamatos lelkiismereti válságok szülik mifelénk?” – kérdezi Csiki László, s kérdésében benne rejlik a felelet is. Ehhez a válaszhoz az is hozzátartozik, hogy ezek a lelkiismereti válságok, az egyéni, alkati, esztétikai, nemzedéki sajátosságaikkal együtt, elválaszthatatlanok a közösségi, történelmi lét determinációjától, a csapdahelyzetek egymásra torlódó sorától.

Méliusz József sokrétű, tisztelettel parancsolóan gazdag és változatos életműve a könyörtelenül mostoha sors jelképeként mindig úgy alakult, hogy a történelem vallató szorításában születő kérdéseire mások is tudtak kapcsolódni, többnyire a mindenkori fiatalok, akik

konvenciókat romboló törekvéseit rokonították a maguk mindig újat és mást kutató szándékaikkal. Méliusznak nem epigonjai, hanem társai voltak a hatvanas-hetvenes évek új írói nemzedékei, akik felfedezték benne az örök újítót, az örök kísérletezőt. Azt, aki emberként-írásstudóként egyaránt a szüntelen nyugtalanság, zaklatottság örvénylésében élt és alkotott, egy olyan korban, amelynek állandója a szakadatlan változás volt. Így vált a ma nyolcvanöt éves Méliusz József reprezentatív írójává ellentmondásos, földrengéses korának.

Csiki László azt találgatja, ki ünnepli most, születésnapján az író a „zavaros Bukarestben”? Úgy vélem, nemcsak a magyar írás elnéptelenedő legdélibb műhelyében, hanem irodalmunk minden földrajzi és szellemi égővén azoknak a jókívánságai szállnak az idős mester felé, akik a maguk hangján és módján átérzik és tovább mondják Horace Cockery fájdalmas és mégis biztató énekét, a darabokra tört és mégis visszhangzó elégiát:

Üvöltöttem én is:
szereithető világot adjatok nekem!
Könyörgöm
hallgass meg engem
Évszázadom!...
(Ilyen marhaságokat is költök én még...)

G.Zs.

Csiki László

Elegánsan, akárk egy idegen úr

Jóuram,
azt találgatom itt, ki ünnepel most téged a zavaros Bukarestben? S azt remélem, ezt a születésnapodat nem olyan önkínzó keserűséggel fogadod, mint a tizenöt évvel ezelőtől is, amikor azt írtad: „Életművem vereségeim hullahegyein jött létre.”

Amióta, úgy negyedszázada, nyílt születésnap leveleket írok neked, rólad, ilyen goromba öszszegző önvallomásokat teszel közzé a könyveidben is. Őszinték és provokatívák, olyannyira, hogy nem is szokott megnyugtató válasz érkezni rájuk. De mi ez a dacos keserűség? A kelet-európai értelmiség átvállalt bűntudata a két rendszerváltozásban is játszott szerepe miatt? A kisebbségi írástudó tehetetlenségérzése váltja ki? Az értelmiség mindig, mindenhol kisebbségben van? A vállalt feladat teljesítésével való elégedetlenség gyötri? Az életműveket folyamatos lelkiismereti válságok szülik mifelénk?

pe-reddben, miután egy általad rendezett színi bemutatón előestéjén letartóztattak, s az erdélyi magyar művelődés Intendánsából éhség-sztrájkoló szamosújvári rab lettél. Nem azt mutatta ki ugyanis régebbi felméréseid, amire a veled együtt illegálisan lévő és nélküled főhatalomra jutott párt vágyott, hogy ti, a háború vége felé a kommunista fordulatnak Erdélyben sok híve, harcosa lett volna. Aztán, mintegy öt éven át efféle másként gondolkodókkal osztottad meg a börtönt.

Többszörösen elváltozott világba léptél ki onnan, időközben elpártoló tagok, szájas túlteljesítők közé, és úgy éreztél talán, neked kell megírni helyettük és ellenükre az új rend dicséretét, elmúltán is védeni hitedet (illúziódat), melyet mások máris megcsúfoltak.

Abszurd és érthető helyzet volt ez, még számunkra is, akik az erkölcsi tisztaságot zászlóként lengettük vagy rejtegettük – ezért is magyarázom most neked az életedet. Első feleséged meggyilkolása tette tragikussá az abszurditást, hiszen szabadulás után a hóhéraival kellett egy asztalhoz ülnöd.

Írtad közben magadnak a magadét.

Rabságod évszámaival jelölve adtad közre később Horace Cockery, egy kitalált költő, távoli hasonmásod verselt. Avantgárd költemények voltak abban a könyvben, s az effélénekem az idő, sem a hely nem kedvezett, s a helyi hagyomány még annyira sem, úgy hogy azt te magad próbáltad visszamenőleg megteremteni. A passzív nemzetiségi és a metaforikus irodalmi ellenállás viszont a hatékonynak vélt egység jegyében maga is kizárólagos (volt). Magányod talán ekkor vált alkotó erővé, te magad pedig az ellenzéknek is ellenzékévé. Beszélhetnének erről fiatal barátaid, akiket tekintélyeddel védte attól, hogy a tiedhez hasonló sorsra juttassák őket.

Kérések és helyesbítések története talán a tiéd, mint bevallatlanul is annyi más ezen a vidéken. Hiszen ha a Monarchia önpusztító végét felrajzoló korai regényed, a Város a ködben idejében megjelenik, talán neked sem kell (realista?) írói indulataidat a közéletre fordítanod, hogy végül attól is elriadva vagy kiszorítva belőle, avantgárd kezdeteidhez, saját hagyományaidhoz csatlakozz vissza.

Nem tudom, jól értem-e. Vagy az a magyarázat mindenre, hogy kisebbségi sorban a

közéletiség és a művészet egy töről fakad, s egyikből a másikba vetődik-verődik az író. A sors és a jelkép, az élet és a mű azonos, olyannyira, hogy az élet maga is műalkotássá válik.

Legutóbb – ennek is sok éve – a Váci utcában láttalak. Egyedül, szikáran, elegánsan mentél a tér felé, akárk egy idegen úr. Egy barátommal néztünk, messziről, és nem akartuk megzavarni a magányod. Lehet pedig, te éppen arra vártál, hogy megszólítson valaki.

Azt mondom most, késve én is: Köszöntelek. Merre, merre?

Levél a nyolcvanöt éves Méliusz Józsefnek

Esszéköteteid (ama illúzió-leltározó kávéházak) ilyen kérdéseket tesznek fel, s nem tudom, helyetted ki felel meg rájuk. Nem sok hajlandóságot látok rá, sem barátaid, sem ellenfeleid részéről.

Sors és jelkép című könyvedet néhányan – akkor még fiatal és erdélyi írók – amolyan „mesterségünk címerének” választottuk a hetvenes években. Más volt. Nemcsak az egyéb, hagyományos közösségi elgondolásoktól különbözött, hanem az iskolai tananyagunk jelesei – köztük a te – sugallataitól is. 1943-as erdélyi utazásod könyvbe írt összes tanulsága éppen annyira megdöbbentő volt, amennyire kézenfekvő lett volna normális állapotokban: hogy legalább lélekben nem szabad kisebbségként élni, jogokért küzdeni csak velünk született jogok tudatában lehet, számbeli kisebbségünket a szellem egyenlíti ki.

A könyv 1946-os, elkobzott változatát nem ismertük, azt legfennebb az ügyész használhatta terhelő bizonyítékként összeesküvés

(Megjelent a Népszabadság 1994. január 12.-i számában.)

MÉLIUSZ JÓZSEF

SORS ÉS JELKÉP

AVAGY

EGY ERDÉLYI UTAZÁS

REGÉNYE

EZERKILENC SZÁZ –

NEGYVENHÁROMBAN

TIZENKÉT FEJEZETBEN

ELBESZÉLVE

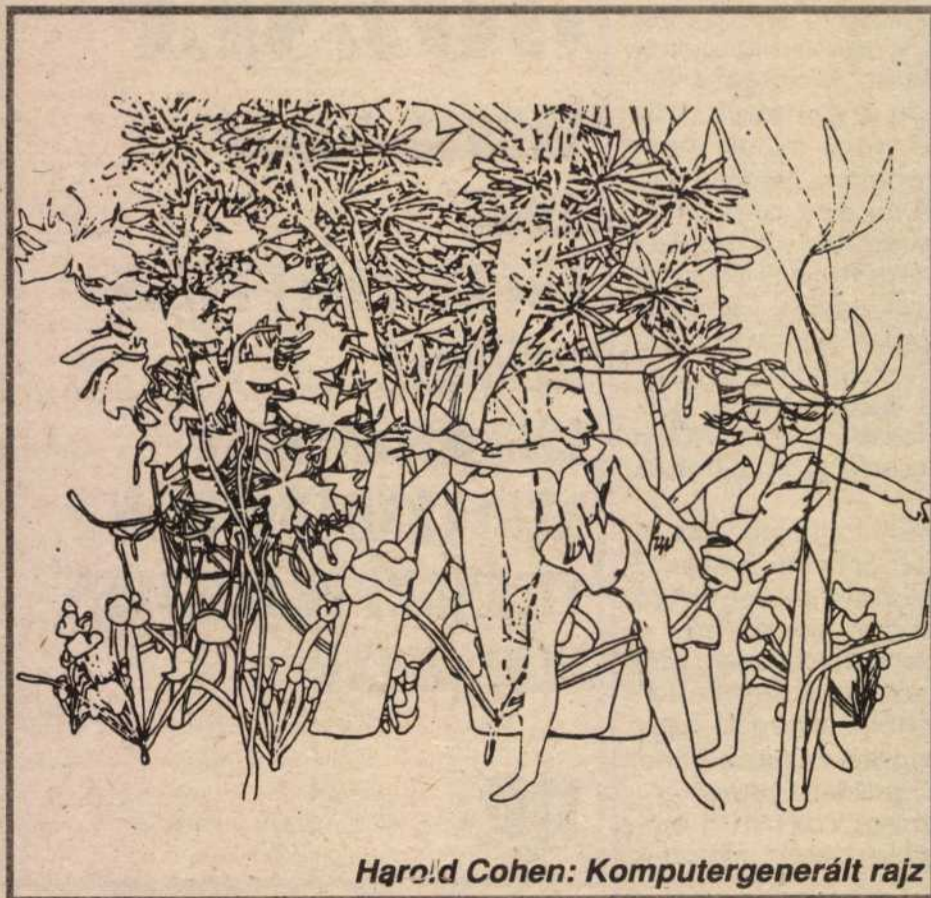
„Gyűlöld magad, de írj. Csak írj.
Tiszteld a szellem káoszát,
hallgasd a semmi hangjain
sikoltozó harmóniát.”
(Kovács András Ferenc)

1 CAPTATIO BENEVOLENTIAE. Évek óta szakmányban gyártom a recenziókat, bírálatokat, kritikákat. Időnként ki-kicsúszik egy-egy esszé is, de nem titkolható tovább a közelgő csőd beismerése. Belefáradtam. Meguntam. Noha három év alatt számos olyan szerzőről és könyvről is írhattam – ami igaz, igaz: szabad kezem volt, én dönthettem el az esetek kilencven százalékában, hogy kiről/miről akarok purpárlézni – Szolzsenyicintől Kunderáig, Konrádtól Semprunig és Mészöly Miklósig, akikről mondjuk a nyolcvanas években nem is álmodhatott a magamfajta erdélyi tollforgató. De akkor is... Valahogy elevebb műfajokra vágyom, direkttebbekre, sebzőbbekre, érzékenyebbekre. A napi kritika kulisszatologatásai helyett véleménymondásra, ha kell, indoklás nélkül. Önmagam szembesítésére a verssel vagy prózával. Ha a felismerés túlmutat önmagán jó, ha nem mutat túl, újra lehet kezdeni. Örkeny búbajos csalafintasággal írta egypercesei elé, hogy nincsenek buta emberek, csak rossz egypercesek. Így valahogy. Az irányított kultúra bukása utáni zűrzavarban, *Oldás és kötés* című sorozatomban az Erdélytől elszakadt – de el soha nem szakadó – magyar írók műveibe pillantottam be, ugyanakkor igyekeztem olyan könyvekről, szerzőkről is írni, amelyek évtizedekig tabunak számítottak. Előnyben részesítettem az ellenzéki irodalmat, a volt disszidenseket. Így aztán költészetről nem vagy alig esett szó. Nem írhattam Rilkeről, Kavafiszról, Pessoa-ról, Borgesről... Mandelstram-ról, Miloszról, Brodskijról viszont igen, de mindenképpen féloldalasra sikerült így a kép...

Mióta nem írok rendszeresen verseket – mint a hatvanas, hetvenes években –, megválogatom versolvasmányaimat. A nagy fertőzések – Weöres, Nagy László, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Rákos Sándor – után, a hetvenes évek elején már azt hittem, lírámban nem érhetnek meglepetések. Ekkor esett rám Kormos István búbajos, közel három évtizedes csipkerózsika álmából ébredő költészete; ekkor ismerkedtem meg az induló Dobai Péter robbanékony metaforáival, ekkor olvashattam Szócs Géza első nagy elsodró verseit, *Az ég templomát* például, vagy tizenévesen írt tündéri szonettjeit. Ezzel még nem volt vége: az évtized végére esett Kálnoky László átalakuló, újjászülető költészete. Ő miután lefordította a fél világirodalmat és úgy tűnt, önmagába spirálként vissza-visszakanyarodó, betegségét panaszó, egyéni „sérrelmeit” a világra kivetítő fekete izzású lírájában kimerítette, egyfajta egzisztencialista versbeszéd határáig jutva, hirtelen gondolt egyet és csörgősipkát nyomott a fejébe, kecskebukát vetett és elkezdett anekdotázni. A »szent« magyar versben...

A nyolcvanas évekre, mikor a legsötétebb volt fölöttünk az ég, megrendülten fedezhettem fel, hogy ismét költő született. Kovács András Ferenc első, csodagyerekként írott versei már mutatták nem mindennapi lehetségeit: Weöres és Esterházy után itt volt újra egy istenáldotta magyar nyelvzseni, aki elmondhatta E.P.-vel, hogy „a grammatikai tér én vagyok!”, sőt azt is, hogy „én vagyok a vers!...”

2 A MOTTÓ. Ezzel kezdődik KAF második verseskönyve, a *Tűzföld hava* (Kriterion, 1988). Világos beszéd. Semmiért mindent. Írni, csak írni. Mindegy hova: papírra, homokra, vízre, a levegőbe. Írni, csak írni. A költő minden lehet: vatesz és dalnok, trubadúr és satirikus. Nem véletlen, hogy a KAF egy interjúban (*Jelenlét*, 1991/6) rálegyint a posztmodernizmusra, szintúgy, mint a transzszilvanizmusra, s minden „effélére”. Ő (s ez sem

Harold Cohen: Komputergenerált rajz

A semmi ágán

véletlen) a manierizmusról írta államvizsga-dolgozatát. Ő olyan értelemben is Weöres tündérkedéseit folytatja – más lelkiállattal, más körülmények között, a hangsúlyokat máshova téve –, hogy szabadon és önfeledten merít a líra lehetőségeiből. Perzsa, ógörög, római, középkori költőket támaszt fel, szerepeket talál ki és éltet, folyamatosan maszkokat próbálgat, maszkok mögül mutat fityiszt, úgyszólván mindenre képes, játszik, szerepjátszik, szerepel, zsonglorkodik. Legfontosabb képessége a nyelv, amelyik él az ajkán – hogy időnként meg is halhat, arról tragikus elszólásai árulkodnak. Nyelvi tudása egészen fantasztikus. Érti a nyelvet, a költői nyelveket. Bármire képes. Nyelv- és szóismeretével csak egészen egyedülálló beleélő képessége versenyezhet. KAF bárminő költő bőrébe képes „bebújni”, szájartását utánozni, versmondaitaiba beöltözni. Költészetének egyik nagy kifutási lehetősége mégsem a paródia – legalábbis eddig... Ennél ő jóval többet akar. Minent! Mivel nyelv- és szóismereténél és, ismételjük, egészen csodálatos beleérző képességénél csak a becsvágya nagyobb!...

Körülményei nem kedveztek – legalábbis indulása évtizedében – vulkanikus tehetségének. Az irányított kultúra haldoklása közben volt a legveszedelmesebb, mint a megsebzett vadállat. Nem, mint a megsebzett skorpió. Mérge szétfröcskölt, toleranciája (ha volt egyáltalán) majdnem teljesen megszűnt. Így KAF, ez a csodagyerek-költő, aki egyben mesterember is, mesteri szinten műveli a verset, csupán két vékony kötetet tudott kiadni, s kéziratjai gyűltek, ugyanis KAF abban is rendhagyóan transzszilván jelenség, hogy sokat ír, önfeledt természetességgel dalol, folynak fűrgé tolla alól,

Fragmentumok egy olvasónaplóból

özönölnék írógépéből a versek. A lehető legtermészetesebb módon bújik – hányadszor ismételjük meg? – maszkok és szerepek mögé.

Úgy tűnt, a decemberi fordulat változást okoz, s ismerve költőnk csalafinta igényességét s azt a nem mindennapi képességét, hogy képes legyen ne kötetbe ömlesztett versekben, hanem *verseskönyvekben* gondolkodni – olyan verseket és úgy szerkeszteni egybe, hogy a fragmentumok külön-külön is eleven életet élhessenek, de egy versként, könyv-egészsként, egyetlen szerteágazó versmondatként is funkcionáljanak! – több kötete lehetett kész! Azóta ezek száma szaporodott. Ahogy az egyik találkozásunkkor Kányádi Sándor a költészetbe bevezető röppentyűiben gyönyörködve, KAF tragikus hangot mímelve beismerte: túl sok verset írt. Ez persze igaz, csak hogy mihez képest? Az elvárásokhoz képest? A köreinkben uralgó divatokhoz, szokásokhoz képest?! Vagy önmagához képest?!

Önmagához képest, azt hiszem, egyáltalán nem írt sokat. Írhatna többet is.

3 JELEK. A *Költőzködés* (Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs; Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1993) fontos könyv, úgy folytatja és teljesíti ki a *Tűzföld havát*, a Szigeti Csaba által mesterien elemzett Pound-motívumokat kibontva (*A hímfarkas bőre*, Jelenkor, 1990. május; *Lábjegyzetek egy lábjegyzetelt palimpszesztushoz*, Jelenkor, 1993. november) mintha nem telt volna el a két verseskönyv megjelenése között öt év. (Valójában az új kötet is a nyolcvanas évek verseiből válogat.) Igaz, ilyen szempontból KAF versei meglehetősen időtlenek. Folytatják, kiegészítik, röptetik egymást. Szabad madárnak. Sokat írt KAF – bevallása szerint az elmúlt években sokat is közölt. Folyóiratbeli közlései alapján több verseskötete körvonalazódik az immár kész, befejezett, képzeletbeli s csak kéziratban létező könyvei mellett. Kettőre okvetlenül figyelmeztetni kell a gyanútlan olvasót. Az egyik egy *Jack Cole* nevű vágáns amerikai poéta – afféle beat- vagy bocs, hipi-trubadúr – dalainak gyűjteménye; a másik egy századvégi borongó marosvásárhelyi lírikus, *Lázár René Sándor* ránk maradt verseinek gyűjteménye. Mindkét költő köré Weöreshez vagy Méliuszhoz hasonlóan KAF életrajzot is kreál, bár itt gyaníthatólag még nincsenek kimerítve a tolongó lehetőségek, vélhetően a két költőnek köze van egymáshoz, rokonok, ami újabb és újabb távlatokat nyithat! KAF effajta verseiben mindenképpen van valami leporelló-jelleg, egymásból nyílnak, egymást tükörképszerűen megmutatják és folytatják, akár csak egy tükörlabirintusban röpködő tűzgolyó. Meg is sokszorozzák természetesen. De minderről akkor lesz szerencsésebb írni, amikor majd könyvben is olvashatók lesznek. KAF képes volt a nyolcvanas években verseiben felülemelkedni áldatlan és egyáltalán nem kedvező helyzetén, utána a „ránk esett” szabadságban kifogta a kiadói válságokat, de remélhetőleg versei nagy része még életében közönség elé kerül!...

Ebben a reményben pillantsunk bele a *Költőzködés*be. Ahogy KAF öntudatosan jegyzi meg, pontos és irigylésre méltóan tömör fülszövegre rakott vallomásában: az *átmenetiség* versei ezek. Leírható a bennük elrejtett – más szempontból „nyersanyagként” felhasznált – vallomás-törmelékekből a

nyolcvanas években örökké átmenetben élő, költőzködő költő életrajza is; elszólásaiból, utalásaiból sziporkázó glossza-repezsdarabjaiból – melyekkel KAF az „aranykorszak bizonyos jelenségeit hívja ki, írja le, vagy növeszti borzongatóan örökérvényűvé – még a nyolcvanas évek hideg és sötét napjai rekonstruálhatók. Itt van mindjárt a Bizánci epigramma, ez a nagy és komor és súlyos vers. *Míg a szeráfi hangzavarban/ Ikongyártók s képrömbölők, között a holtak/ Is mind nyilatkozni fognak – / Fogathajtók, kofák, történetírók, / Himnuszköltők s ereklyédrusok egyetlen nimbusz/ légüres terében hazudhatnának bármit az/ Aranyozott légszomj fénykődében, fényévekre/ Önmagunktól egy kísérleti bura birodal-/Mában...*

Nos, ismerős lemez?!

S utána ugyanez szikrázik fel a mélységesen szarkasztikus Kirándulás Daltermelő Mezőkőn-ben:

*Kokárdás hullák föl puffadt hasán
az alkonyat skarlát lájbit feszít-
jóléti felhők húznak át lazán
fölpántlikázott fák felett. Ez itt
daltermelésben tomboló hazám
hol nyertes az, ki mindent elveszt,
ha hernyótalpas napnyugták alatt
hangszórókból rikolt a pitypalatty.*

Nos, annyit ide, hogy ez a költő a kezdet kezdetétől nem volt túlságosan megverve a gyengeelméjük optimizmusával, de azért tudván tudta, amit tudott – vö. „*hol nyertes az, ki mindent elveszt?*” hát nem?!? –, de az „örömök garmadája” helyett „más fájdalmaikat” is gyakran volt kénytelen mimelni. De ezért mégiscsak az öröm, a tök ászról KAF verseinek képzeletbeli égboltjára költőzködő arany napkorong simogató fénye önti el a versbéli tájakat, hasadékokat, szurdokokat, morotvákat, szirteket, sztyeppéket, dzsungeleket, jégmezőket, sivatagokat, málnavészeket és szavannákat, kastélykerteket, balusztrádákat, búlvárokat és tereket – melyek mintha de Chirico rejtelmes festményeiről lógtak volna ide, felüdülni... Gyönyörű példa erre az *elfojthatatlan öröme* KAF egyik legnagyobb politikai verse a Nagy Őszi Mintaopera, amely egy nagyszabású – és Láng Zsolt ez idő tájt születő írásaiból is visszaköszöntő – gyagyaság emlékműve. Igen: a bizánci mérgezéseit kiheverni soha nem tudó bolsevizmusé, amelynek egyetlen ragályos eszméje: az *egyenlőség* megbabonázhatta ideig-óráig – Cioran fullánkos hasonlatát ideidézve – a legutolsó barbár elmét is.

*Tömegsírt megszüntetni felszámolni eltörölni
Agyfáltetek rossz gyúródéseit elvtárs hátha
Megjön a tél is fagyos fúvósaival zúg a Finálé –
Mert az Élet Szép Mint A Süketnémák Éneke*

KAF egyre falánkabb, egyre önfeledtebben a valóságra áhítózó manierista költészete – amelyben egyre fontosabb szerephez jut az ornamentika, leglényege parancsát követve! – egészében „nyeli el” a mindennapok elhülyült valóságát, hogy újjáteremthesse, visszaadhassa „bátran kulturáltan”...

Belátom, ez csak egy szelete a költészetének, de KAF lírájában épp az a szép, hogy minden fragmentumában, akár cseppben a tenger, ott vibrál, kavarg, nyugtalankodik, pajzánul tündérkedik az Egész. Olyan ez a költészet, mint a labirintus. Minden útja, tévútja ugyanoda vezet. Befelé, hogy kikerülhessünk belőle!...

...Te emelj föl itnén, / Pégazosz, újra komédiát küldj, / szellem dühödét vágtázását a semmiben – / küldj kacagógörccsöt ránk, küldd el a békehozót már, / aki föl szabadítja a lélek gyarmatait. – fohászodik fogcsikorgatva a költő az *Óda egy ganajtúró bogárhoz* című versében, melyet Arisztophanésznek ajánl.

A fohász ma is érvényes.

Talán örök érvényű itt Kelet-Közép-Európában, ahol a Világ ismét a legsötétebb, ahol állandóan beborul...

Bogdán László

Balla Zsófia

Képeslap Dubrovnikból

Tolnai Ottónak

A Raguzai Lepke denevérekkel párban,
kifeszítve repül a lábasház alatt.
Nyikorog a lepke-ácsolat,
szépiaszín zsírpapírsuhogás.
Fekete vashernyókkal teli
a nagy, a tártszárnyú vasútállomás.

Nincs ismerős a téren, csak
a Kokas-, meg a Fejedelmi ház.
A lovasszobor mögött fakó, lihegő zászlók.
A lebetonozott Malomárok hídjá
lesz a Tolnai-víziósvény, a gázló.

A Raguzai Lepke egy üvegszekrényben
ott repül, fekete pernye.

Levél egy kisfiúnak;
szárnyrajza kézírással.

Szétrágott almadarabok,
egy ország félrenyelve.
Vetődik faruhában
a Részek közti árnyék.
Vonalakkal beírva,
kezedbe tenyerelne.

A Raguzai Lepke
áttelel Kolozsváron.

A Diszletarcú

mást se tud,
csak azt, mit szó visz el.

Amennyit összehúz a víz;
szorítja össze ököl-életét.
Vizes ökörbőr szárad rajta.
Ő adja béliét.

Időt mutatna, nyálzó kagylót.
Semmije van: az arca.

A Szaturnusz tíz holdja
most kél a tengeren.

Gólyagálya átevez az áradt
nyáron, fatörzs-lábakon a zápor;
a féket lenyomja fövig, az úr
néha fékez a hátadon: ne bízd
el magad nagyon.

Bukuresti trágár cigaretták.
Lator szavak gépfényben.

Arany arány.
Mély
mályvacsőnd.

Lászlóffy Aladár

Latabár malaca

Hogy is mondja Krúdy: *ülök egy fa alatt és azt gondolom, amit akarok. Én is ülök a tévé előtt és azt gondolom, ezek vagy szadisták, vagy hülyék. Hogy kik? Arra egy másik anekdotával válaszolok. A fáma szerint Latabár egyszer behajtott egy tenyérnyi revüszínpadra három rózsás malacot. Ez a kicsi megyeri – mondta, ez a középső soroksári, ez a nagy pedig rákosi... Néhány hét múlva megismételte a mutatványt azzal a különbséggel, hogy mikor a harmadikhoz ért, így sóhajtott: ennek a nagy disznónak nem mondom ki a nevét, mert a múltkor is baj lett belőle! Nos én sem mondom meg, kit tekintek a kutyák-macskák csauseszkujának, aki akkora hajcihővel szervezte meg a tévében a Whiskas-szerű tudományos táplálkozást a négy lábúaknak, miközben a lakosság egy részének a karácsonyi menühöz még a vízkására is alig telt. De most, hogy hirtelen meg kellett vonni a kedves néző Dallas-adagját, mert mint kiderült: Ewingék kacskaringós története csak amolyan ráadás, kapcsolt áru volt a Kent-reklám mellé –, ellenállhatatlanul arra kell gondolnom, hogy **Az, avagy Azok, akiket nem kívánok megnevezni, vagy hülyék, vagy szadisták.** Ugyanis hónapok óta tudták, hogy január elsejétől nem lesz pixi-mixi reklám jó pénzért és kapcsolt áruért, csak mixi-pixi reklám ugyebár, ugyanolyan jó pénzért és kapcsolt érdekekért... Na már most: akkor vagy képtelenek egy ilyen elemi dolog*

megszervezésére, vagy szándékosan adták le szerte a lapokban a heti műsort JR-estől és Elly-mamástól, hogy aztán álszení sajnálkozással az utolsó percben fityiszt mutassanak. Apropos: ez a heppje különben az egész bagázsnak, ezzel fitogtatják, hogy itt aztán demokrácia van, s tologatják jobb válláról a bal vállára, bal válláról a jobb vállára a felelősséget, hogy itt lassan semmi se lesz biztos, még az se, hogy szerdára csütörtök következik, még akkor se, ha ők csütörtököt mondtak. Sőt. De a Dallas-huzavona, bárhogy végződik, csak egy sápadt kis példa! Ez a hangját és helyét látszólag nem találó kedves valaki-valami (amit nem akarok megnevezni) azért folyton elárulja magát. A minap is könnyelábadai szemmel szólított fel az együttünneplésre, mert 1956/57

telén, épp szilveszterkor indult be a román televízió. Hát igen, akkoriban többségünkben észre se vehettük. Mint most ők (nem akarom megnevezni), akik megfélemlenek magukról, hogy a folytonosságon közben egy kis folt esett. Még a televízióban, sőt általa is. Nos nem lesz Kent-reklám s oda a Dallasunk? (az övék csak most kezdődik); de az a lepcsésen sznob reklám megmarad, mely betű szerint „pasteurizált” gyümölcslet hirdet egy bizonyos „Jurop” cég gyártmányaként. Hát igen: „Jurop” ott ül a fa alatt (mert ő már leszállt róla), s azt gondol, amit akar azokról, akiket most nem akarok megnevezni. Lásd Latabár esetét.

**Erasmus
ernyője** CLVI.

Keserű felszólalás

Történelem-ügyben kérnék szót. Ő, nem idegen történelemhamisítókkal kívánok perbe szállni, még csak nem is olyan vádlóinkkal, akik féligazságokból összehordott „tényekkel” kívánják bizonyítani, hogy az emberiség minden kínjának-szenvedésének tulajdonképpen mi vagyunk az okozói. Ezúttal Dózsa György perében jelentkeznék – tanúnak. Mert a Dózsa-per, úgy látszik, nem fejeződött be az ítélet végrehajtásával Temesváron. Itt-ott megint felújították. Ha nem is éppen a mi tájainkon, hanem édes-szomszédságunkban – Magyarországon.

Egyik jó nevű budapesti iskolában (amelynek felsőbb osztályaiba csak „kitűnő” minősítéssel lehet bejutni) történelemből azt tanítja a tanár bácsi, hogy Dózsa György közönséges zsvány volt, egy gyilkos rablóhorda vezére. Nocsak.

Negyedszázada még igencsak vitatkoztak a Kárpát-medencében velünk együtt-körülöttünk élő népek történészei, Dózsa személyén. Mindenki magának akarta, a magáénak vallotta. A mi tájainkon nyíltan hirdették, hogy a nagy parasztvezér valójában román volt és nem is Dózsa Györgynek hívták, hanem Gheorghe Dojának. Állítólag a szlovák történészek között is volt, aki hittet vallotta,

Paul Drumaru

Térképezés

Jött tehát az ukáz: hogy: térképezni. Mondtam, hogy baj lesz, azt mondták: se baj. Magyarázhatnékom támadt, hogy mifelénk a térképezés sohasem volt egyszerű kartográfia. Köztes régióban köztes állapotok köztes szüleménye: a duplafenekű próbabábu. Hajtincse egy Napóleont sejtet, gipszfüle egy Beethovent. Akkora a lelke, hogy annál már csak a teste nagyobb. Nem a befogadóképességgel volna baj: belefér mindenkinek a jóhiszeműsége, és még marad is; fölös tér – ott leledeznek szellemi okokból kiegyenesítve, vagy talán mégis helyszűke miatt? – a hóka holdkaréj: lebeg az égen az ebrúd. Ezt K. úrnak a körorvos már rég megmondta, de K. úr csak igyekezett a Kastély felé, mert volt neki földadata, meg fölhatalmazása, meg műszere – és tisztelte a tehetetlenségi törvényt minden cikkelyét. (Bővebben majd a *Bevezetés a kulcslyukba* c. fejezet májusi változatában.) – Közben folytatódik a történelem-nézelődés (ott áll a két halottkém a hiu ablakában) és Csáki mondja Máknak, hogy tulajdonképpen ők

FÉLÖLDALAS

ketten ugyanazt látják, csak más távlatból, mire fel Máky, aki mégiscsak tulajdonképpen születésének utánját szemléli, vissza- és jóelőre, megjegyzi, hogy ami igaz, az igaz, de mindig az igazsággal gyűlik meg a bajod és a te bajod – mondja – az, hogy te a túlélteket nézed, én meg az átélteket, de Pálom azt mondja, hogy ez még nem baj, ez csak „a bökkenő”. Merthogy a történelem sokkalta lassúbb a történéseknél, és hogy emlékezni annyira, mint újraélni a lehetségeseket, nem a lehetőségeket? ó nem, az egy olyan város, amely csupa térj megutcaból áll, mert az újraélésbe akár bele is lehet halni, de ez más lapra tartozik, hagyjuk meg

hogy Dózsa – valójában az ő nemzetének a fia volt. Nem tudom, a szerbek, a horvátok szóltak-e bele a vitába, de elképzelhető.

A rendszerváltás után – ez a vélekedés igencsak alább hagyott testvérnépeinknél. Odáig azonban – valljuk be – egyikük se jutott, hogy „megbélyegezze” Dózsa Györgyöt. Legfennebb egy-egy utcáról került le a neve.

Amikor meghallottam a hírt – igencsak megdöbbenem. Haragudtam módfelett a Tanár Úrra. Készültem, hogy név szerint provokálom vitára – nem is az itteni, a magyarországi sajtóban. Aki ugyanis lezsványozza Dózsaét, az Petőfit hazudtolja, Ady hitelét kérdőjelezi meg, Illyés Gyulát, Juhász Ferencet – és nem utolsósorban a mi Székely Jánosunkat pellengérez ki –, hogy ne folytassam a tekintélyes névsort. Erre talán nem is gondolt a Tanár Úr. Talán mindössze az a gondolat munkált benne, hogy ha Dózsa jó volt hősként a kommunistáknak – az új korszak történelmi nőmenklatúrájából igencsak ki kell seprűzni. Ha a világtörténelem egyik (Hitler mellett) legkegyetlenebb tömeggyilkosáról (akit egy időben „a Népek Atyjára”-nak becéztünk) kiderült, hogy ifjú korában postakocsit rabolt – miért ne „demitizálhatnók” – Dózsaét is? Elvégre vannak történészek – és kétségkívül igazuk van –, akik szerint a Dózsa-féle parasztfelkelés igencsak megkönnyítette a török útját Magyarország megsemmisítése felé. A Tanár Úr talán csak arról feledkezett meg, hogy Dózsa nem „török ügynök”-ként bomlasztott, hogy őt és keresztes hadjárataira összegyűjt

ott. – Adva van tehát a hiu, ami padlás is, meg hézag is, üreg, kevéske jóhiszeműséggel (ld. fennebb) akár alagút is lehet; a hiucentrumszelő penge élén áll (guggol? ül? lábát lógincsalja? hasal? kucorog? térde között melengitendő két keze ujjbegyestül-fátum-róvasos-tenyerestül?) az agyonidézett csákimákis leletlény. Ott folyik majd az elmeftuttatás, a szablya tövből a hegye felé és fordítva. És léssen biza irtó(zatos) ugrádozás: parázs eszmék, gondolatok sűrítése ide-oda. Talp alá húzó, minek szaporítsuk a szót? A hegye felől azt fogják mondani: nyélbe ütöttük, fordítva pedig, hogy kiszúrtunk. És akkor még ott van a Trója, a csuján, a serdülő habcsókfiókák: még mindég visszafogott lélegzettel. Két smufurc: akkora a mellkasuk, hogy már fölér egy kettészelt földgömbbel. Igen ám, de a Föld maga még lapos. Hogyan térképezzük fel? Képezzünk teret, hullóból madarat, madárcsicsergésből csördugaszt. Ez az! Dúljuk már föl egyszer azt a Hekubafészket! És ha nem? A szomszédban nagy a kopácsolás: ácsolják a falovat Noé bárkájának maradványából. A másik szomszéd csiszol, farag, dagaszt, nappal kirakja a lapos háza tetejére a sok-sok agyagkekszet. Éjjel pedig nagyban folyik náluk az ékírásos törzskönyvezés. Jut eszembe: festő barátom gépkocsijával lekanyarodtunk tavaly augusztusban a főútról, hogy uzsonnáznánk vagy mit tudom én. A letérő egy hatalmas, kétszárnyú vaskapunak vezetett, össze volt drótozva, talán lakatolva is, de köröskörül gyér szögesdrót meg töviskóró kerítés futott, ahogy mondani szokás: ameddig a szem ellát. A kapun viszont, azon túl hogy – amint az *lenni szokott* – ki volt írva: Idegeneknek (ki? be? félre? fel?) lépni tilos, a következő felirat rejtélyeskedett: ORSZÁGOS ZAGYVASZTÓ. Most már csak a tangóhermónika hiányzik, aztán készítünk egy idejglenes, szép térpéket. De ma már késő, rám szakadt a csend, letörte a mutatómat. Csak az ezüsfoglalatú Doxa-órám bolházkodik odakint, messze-messze, meg az Óperenciás tengeren is túl, az Ókorban.

seregét éppen az oligarchák határtalan visszaélései kényszerítették a szabadságharcra. Azok az oligarchák, akiknek a rovására írható Magyarország széttöltése – közvetlenül Mohács előtt és után. Meg aztán – Dózsa Györgyöt izzó vastrónra ültették. Tüzes koronával koronázták. A mártírhálál pedig – valamilyen tiszteletet érdemel minden jóézésű ember részéről, akár azok felől is, akik a mártír politikai ellenfelei voltak. Noha soha kommunista nem voltam – ha nem is támasztok kultuszt a nevük körül, sohasem fogom zsebmeteszőnek minősíteni Sallait és Fürstöt, például...

Így füstölögtem magamban, míg elkezdtem higgadtan gondolkodni.

Talán mégis jó lesz ez így. Dózsaival – a zsvánnyal. Ő, nem végleg. Időlegesen. Addig, amíg a Kárpát-medencében élő népek és nemzetek is elhiszik. És mert zsványokkal-rablóvezérekkel egyetlen nép se szokott hencegni – kivéve néhány legendás szegénylegény-figurát, amilyen a mi Rózsa Sándorunk vagy a románok Pintye Vitéze –, kiiktatják nemzeti nagyjaik közül Dózsa Györgyöt. Akkor aztán – ismét Ottlik Mohács-csal kapcsolatos gondolatára emlékeztetve – maradéktalanul a miénk marad. Senki se próbálja majd elvitatni tőlünk.

De azért a mi történelemtanáraink ne kövessék budapesti pályatársuk példáját. Maradjon meg számukra – és a fiataljaink számára – Dózsa György a fellázadt jobbágyok vezére – akit mártírrá emelt kora – és a történelem.

Üzenet az úszó jégtábláról 39.

A Kriterion új könyvei

Arany János

Toldi. Toldi szerelme. Toldi estéje
Megjelent a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával.

Kapun kívül
Erdélyi, felvidéki, vajdasági magyar írók antológiája
Szerkesztette: Faragó Kornélia, Grendel Lajos, Kántor Lajos, Szabó István.
Megjelent a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány és a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium Támogatásával. A Kriterion és a Pelikán közös kiadása.

Köllő Károly

Confluente literare.
Studii de literatură comparată româno-maghiară
În românește: Francisc Pap. Cuvânt înainte: Adrian Marino
Apare cu sprijinul Fundației Soros Pentru o Societate Deschisă

Az erőszak mint értelem

1 Emlékszem, hogy milyen megdöbbenéssel hallgattam 1991. november elején a bécsi PEN-közgyűlés felszólalóit: a hatvanas évek lágy sztálinista békeszövegelésére emlékeztettek, és egyre növekvő belső döbbenettel, részben felháborodással és rezignációval gondoltam arra, hogy a világ jelentős írói is arról beszélnek, ami nincs a világban, sőt valamilyen elvtelen és fenntarthatatlan, a társalgás nyelvezetére vonatkozó, igen kemény politikai opciót megtestesítő konvenció nevében elrejtik azt a valamit, a bizonyosat. Pedig a lopott holmi ott lapul a szónokok verejtékes mondatai alatt. Kivétel azért volt, mert hát például Predrag Matvejevic másról már nem beszélhetett, mint az erőszokról. A jég mégiscsak megtört... és most már végképp nem lehet úgy tenni, hogy amiről nem beszélünk, az nincs is.

Aztán 1992. szeptember végén a magyar írók Budapesten tartott regionális PEN-konferenciáján már megpróbáltam a konvenció ellen beszélni, egyelőre még más égtájak és más viták érveivel és szellemében, hiszen éppen Olaszországból érkeztem, ahol újabb lobbót vetett a német-olasz történezműve (máshol is van, ez azért biztató, persze ez nem az a típusú vita, lásd Szvatopluk, Decebal és a többiek). De nem volt nagy sikerem, a konvenció tovább él, és miért is vennék el az emberek hitét és reményét, elvárásait egy törvényes és erőszakmentes világgal szemben?! Én azonban azt hiszem, hogy jobb felfedni, mint elfödni a bajt, különösen a bukaresti – első – bányászfelvonulás harmadik évfordulóján. Meggyőződésem, hogy különösen a kommunizmus negyven éve alatt pártállami erőszak- és kényszermechanizmusok nem törvényszerű állampolgárokat neveltek, hanem elsősorban a törvényt kijátszó, megkerülő, a kényszer és az erőszak fölényét végeredményben elismerő és ezt túlélési stratégiájukba beépítő embereket. Szomorúsággal mondom mindezt, mert lehet, hogy én is közéjük tartozom.

Kolozsvári létemre 1990 márciusa óta lélekben én is marosvásárhelyi vagyok. Nemrégiben – vendégtanárként – gyakran megfordultam Pécsen, huzamosabb ideig éltem Szegeden és tapasztalhattam, hogy e szép, épülő és építkező polgárvárosok nem egy lakosa mennyire fél, hogy Pécsre áthallatszott az eszéki ágyúk dörgése, Szeged fölött járóröngnek a repülőgépek, mert hát amonnan olyan huszonvalahány alkalommal csak úgy áttévedtek a léglökések. De e regionális-nemzeti hatásukban nemzetközi konfliktusoknál sokkal veszélyesebbek a társadalmak belső erőszakforrásai, azok az izzó telérek a hányók mélyében, amelyek csak az éltető oxigénre várnak. Úgy tűnik, hogy a társadalomelmélet és a filozófia ez esetben is felkészületlen volt, elaltattak a hatvanas és hetvenes évek prognózisai, amelyek az ilyen vagy amolyan növekedés és nem a kollapszus terminusaiban írták le a század- és ezredvéget.

Valóban így állnánk? Ennyire ne lennének a társadalomfilozófiának eszközei a kényszer és az erőszak jelenségeinek leírására, elemzésére? Talán mégsem. Elsősorban Platón fogalmazta meg késői dialógusaiban, majd pedig különösen a *Törvényekben* – elég mély szkepticizmussal ítélvén meg végül is az emberi nem lehetőségeit –, hogy az állampolgár megteremtése, vagy ezzel egyenértékű megfogalmazásban: a társadalom összetartása három eszköz segítségével lehetséges: nevelés, törvény... és kényszer (erőszak). Sajnos, mondotta az utópista, ez utóbbi nélkül sem megy, elfordulhat, hogy azok a szerencsétlen barlanglakók nem akarnak napvilágra jönni, képtelenek lévén felismerni, hogy nekik mi a jobb. A társadalom egyik csoportja következképpen jogszerűen alkalmaz kényszerítő avagy nyílt erőszak-mechanizmusokat a másikkal szemben, és ilyen összefüggésben mindegy, hogy melyiket nevezzük kisebbségnek vagy többségnek. Most szándékosan nem említem az erőszakelmélet klasszikus szerzőjét, Thomas Hobbesot, hanem inkább a szerződéselmélet egyik sajátosság

Egyed Péter tanulmánya megjelent a pozsonyi *Kalligramm* 1993. évi 11. számában is.

válóját megfogalmazó Spinozára hivatkozom, aki *Teológiai-politikai traktátusának* nevezetes XVI. fejezetében a szabadságot biztosító polgári törvények keletkezését úgy írja le, hogy a polgári biztonság (szabadság) csak úgy lehetséges, ha a lemondás a természettől való egyéni hatalomról és a nagyobb hatalommal való alávetettség kényszermechanizma-ként épül be a törvénybe. Ez azonban másféle kényszer: ennek segítségével előzhető meg a nyílt erőszak, a konfliktus. Az erőszaknak egyik formája tehát mindenképpen – Platón és Spinoza szerint is – társadalom-konstituens tényező. De Kálvin, a vallásalapító, sokkal messzebb megy: az *Institutiók* VI. fejezetében lajstromba szedi a jogos erőszak eseteit, hogy csak egy példát említsünk: közbiztonsági intézkedések megtételét sürgeti, az erők egyesítését „az emberiség közös ellenségeinek a leverésére”.

Leggyakrabban tehát a szabadságról beszélünk, és elfeledjük hozzátenni, hogy amilyen mértékben beszélünk a szabadságról, ugyanolyan mértékben a kényszerrel is beszélünk. *Kényszer, jog, szabadság* című tanulmányában Bibó István szinoptikusnak nevezi ezt az összefüggést. Itt azonban egy olyan arányrendszerrel is szó van, amely az egyes alkotmányokat az autoritárius jelleg szempontjából rangsorolja, s amely leginkább az arisztotelészi elemzések felől közelíthető meg. A liberális demokrácia elméletírói kultúrájában azonban mintegy túlhangsúlyozódott a szabadság dimenziója és elfeledődött a kényszer.

Másrészt tanúi vagyunk annak, hogy az erőszak a legváratlanabbul és topikailag nehezen jelezhetően bukkan fel, az idői és téri jelenvalósága nem foglalható statisztikai valószínűségi prognózisokba, tekintettel arra, hogy a társadalom önmagát mint a szerződés alanyát hiposztazálja, az alany pedig az, amire az ismeretünk vonatkozik. És természetesen mindig vannak olyan csoportok, amelyek kikereshetők a társadalomból, vagy amelyek éppen csak hogy megszülettek. És nincsenek benne a szerződésben. És lehet, hogy az ő szerződésüket akarják a szerződésnek, nem pedig egy meglévő formát. Amint Heinrich Böll fogalmazott: a bárány szentsége helyett rövidebbnek és célravezetőbbnek tartják a tulok szentségét.

1986-ban zajlott az akkori NSZK-ban a híres Historikerstreit, a történezműve; elmondhatjuk, hogy valaminő elméleti előszele mégiscsak volt a későbbi nagy európai változásoknak. A bombát Ernst Nolte robbantotta volt (ma a berlini szabadegyetem tanára). Mellette Hillgruber, Hildebrand, Sturmer, Fest árnyalta el különböző elméleti érvekkel a porosz hagyományt az erőszak-ideológiától, vele szemben pedig Habermas, Maier, Kocka, Hans és Wolfgang Mommsen képviselte azt az álláspontot, hogy Auschwitz és a Gulag két teljesen más dolog, történetiellen mindenféle összevetés, és – horribile dictu – egyenértékűsítés.

Azóta Ernst Nolte az a köszörűkő, amelyen nem egy olasz történész és publicista megfeni a kardját, ha az európai történelem és jelen neuralgikus kérdéseiről van szó. Az 1992 őszi erőszakhullám alkalmával a *La Stampa* és a *L'Espresso* is megszólaltatta, előzőleg azonban márciusban készített vele terjedelmes interjút a *Panorama*. Martin Heidegger tanítványa szerint a nagyhatalmi egyensúly és az ideológiák korának vége. Ebből a két realitásból bizonyára nem lesz többé háború, minden ellenkező véleménnyel szemben azonban a történelemnek nincs vége. Az európai történelem adottsága, mondhatni természete és pozitivitása a nemzeteszme, ami azt jelenti, hogy miképpen De Gaulle mondotta volt, Európa a pátriák Európája kell hogy legyen – ám nem mindenképpől autonóm, szuverén és autarchikus nemzeteké is. Történelem – nem kell megijedni – továbbra is lesz, a fiak és az unokák igen erőteljes konfliktusokkal is találkozhatnak. A *Panorama* igen teoretikus interjút követő megszólalások tárgya az empirikus erőszak. Vajon nácik-e a szkinhedek, avagy nem? – kérdezik az antifasiszta eszmekörben felnőtt s erre a problémakörre okkal-joggal igen érzékeny olasz újságírók. Nolte válasza: nem, a

szkinhedek jobboldali anarchisták, megtévedt fiatalok. E ponton bekövetkezik egy jellegzetes professzoros bukás is: Nolte szerint, ha valakik az ex-Kelet-Németországban csak az antifasiszta-kommunista ideológián nőttek fel, és végig azt tanulták, hogy az jó, majd meg kiderült, hogy a legrosszabb, akkor utóbb nyilván azt fogják tartani – tévesen –, hogy amannak az ellentettje, a náci ideológia a jó. Csakhogy, 1993 júniusában Solingennel folytatódik az erőszakhullám, arról meg igazán nem lehet azt állítani, hogy Keleten van, tehát hogy specifikus ideológiai-érzelmi feltételek érvényesülnek, hogy egy, a civil társadalom szempontjából „felkészületlen” lakosság eltévedéséről van szó. Ez bizony Észak-Rajna-Vesztfália.

Végeredményben, Nolte szerint a kommunizmus egyszerűen befagyasztotta az etnikai konfliktusokat, ez ismerős érv. Másodsorban, Németország éppúgy, mint Franciaország vagy Olaszország, etnikai szempontból többé-kevésbé homogén állam. A nemzeti egységnek ez az egyneműség az alapja: erről lemondani és egy multikulturális társadalmat építeni azt jelenti, hogy rettenetes konfliktusok lehetséges tűzfészket hozzuk létre. Mindez azért van így, mert az emberiség megszerveződésének az alapja a nyelvi és kulturális közösség, másodsorban az etnicitás. Ennél jobbat még senki sem talált ki. Nolte szerint frontálisan szembesültünk az olyan erőszakjelenségekkel, amelyek teljesen politika- és ideológiamentesek. A szkinhedeknek nincs olyan társadalmi projektjük, mint Hitlenek volt, aki mellel az egész porosz pantheonból csak Nagy Frigyeszt méltatta kiválasztani, Barbarossa Frigyeszt, Luthert és Bismarckot már nem. (Schellenberg emlékiratai szerint azonban ez nem egészen így van: Bismarckot legalábbis igen erőteljesen olvasta.) A hitleri *mélange* további elemei a harmonikus görög állameszmény, a római akarat és erő, a tisztán faji államot megvalósító Spárta, sőt – bizonyos mértékben – a zsidó faji tudatosság is.

Luciano Canfora, a bari egyetem történelemprofesszora Nolte tételeivel szemben azt mondta, hogy a fasizmusnak a német történelemben igenis megvannak a gyökerei. A *La Stampa*-ban közölt válaszában figyelmeztet arra, hogy amennyiben jobboldali anarchistáknak nevezzük a szkinhedeket, jóindulatúan elnézünk afelett is, hogy Bild Zeitung felmérése szerint a republikánus Schoenhubert a németek 39 százaléka preferálta volna kancellárként. (Tegyük hozzá, hogy Schoenhuber most nagyon messze áll attól, hogy kancellárjelölt legyen – ámbár annak idején Hitler is belekóstolt a demokrácia börtönébe.) Végezetül, Canfora szerint a nácizmust és a kommunizmust történelmileg egyenértékűsíteni nem egyéb, mint az uralkodó közöny kifejeződése.

A *La Stampa*-beli összefoglalást jegyző Pierluigi Battista Nolte német botrányként aposztrofálja, új Németországról és a nácizmus revíziójáról beszél. Érdekes, hogy a konzervatív *La Stampa* sokkal „balosabb” a berlini professzor megítélésében, mint a *l'Unità* cikkírója, Bruno Gravagnuolo, aki a folyamatosság bismarcki prófétáját látja benne. Szerinte a baloldal sokkal jobban teszi, ha Gramsci módján komolyan tudomásul veszi egy fajsúlyos liberál-konzervatív álláspontját és eltöpreng rajta.

Az erőszak elméletíróinak többsége szerint a demokrácia ciklikusan szembesül az erőszak legitimitásának kérdésével, és akkor, ha nehezen is, de új törvényeket, intézményeket, reakciótípusokat és kulturális mintákat választ. Ha nem, menthetetlenül az autoriter hatalom irányába csúszik el. A történelmileg sokkal fogasabb kérdés viszont a fordított irány: az autoriter társadalmakat szervesen jellemző erőszakfolyamatot valamilyen ciklussá változtatni.

Amott naziskin, minálunk az újjászülöt Vasgárda. Nem mondhatjuk, hogy unatkozunk, hogy erőszak-témák hiányában ne lenne mit el- és gigondolnunk.

(Folytatjuk)

Hajnal István igaza

Hajnal István (1892–1956), az újkori egyetemes történet tanára a budapesti egyetemen s a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1939–1949), 1939-ben **Történelem és szociológia** címmel tanulmányt tett közzé a **Századok** című folyóiratban. E tanulmány kritikai és módszertani indíttatással készült, és annak az évtizedes szellemi erőfeszítésnek az eredményeit összegezte, amellyel Hajnal főművét, **Az újkor története** címen 1936-ban megjelent nagyszabású monográfiáját megírta.

A szociológus Márkus István Hajnal eredetiségének szentelt tanulmányában annak a szemléletnek a korszerűségével foglalkozik, amelyben összekapcsolódik a történettudomány és a szociológia nézőpontja. A kétféle társadalomtudomány, állítja Hajnal, „a történetíró jogán, akinek stúdiuma éppen az emberi fejlődés nagy korszakainak összefüggő ábrázolása”, szorosán, szervesen összetartozik. Amit saját történelem-szemléletébe beépít, nem egyéb, mint a XIX. századi nyugat-európai, jelesül a francia „klasszikus szociológia” tanítása az ember és ember közti viszonylatokban kialakult és mintegy önálló életre kelt „objektívációról”, avagy „objektív formákról”. Ezek révén az „élet” meglehetősen élességgel elválasztható a „struktúráról”. A társadalom – hogy az emberek együtt élhessenek – bizonyos formákat, tényeket emel maga fölé, amelyekhez alkalmazkodik, még akkor is, ha közvetlen létérdekében akadályozná. Ezek a formák „embertől elvált alakulások”, amelyeket kölcsönös **szokásszerűségek** rögzítenek. „Valami struktúra keletkezik így a társadalomban – közben mindig él és keresi jogait az élő ember eleven érdeke is a generációkon át épülő struktúrával szemben” – írja Hajnal. A „formaépítkezés” falusi-városi települése szilárd hálózatát, kifinomult munkamegosztást, interiorizált munkafegyelmet, sok nemzedéken át érvényes jogi-szokásjogi normákat, tagolt rang- és presztízsviszonylatokat, igazgatási intézményeket hozott létre. Viszont – és ez a hajnali társadalomtan másik alaptétele – az emberi ösztönösség és az ösztönöktől is vezérelt nyers hatalmi és kizsákmányolási érdek ott működik, továbbra is, az emberi társulásokban, az egyes társadalmak mélyén.

Nagy civilizáció, „igazi kultúrfejlődés” csak ott lehetséges, ahol a „formaépítkezés” hosszú történelmi korszakon át képes ellenállni a nyers uralmi és kiaknázási érdekek megújuló rohamának. Ebben az értelemben a civilizációk összehasonlíthatóak, s az összehasonlítás a „szokásszerűség”-„érdekszerűség” tengely mentén hajtható végre. Minden, társadalmon belüli – történelmi – képződmény megértése szempontjából kulcsjelentőségű, hogy hol, melyik tendencia érvényesült nagyobb súllyal, tartósabb erővel, s a „szokásszerűség” és az „érdekszerűség” közül melyik milyen mértékben ellensúlyozta vagy rendelte maga alá a másikat.

Európa titka az, hogy szokásszerű-

ségekből itt alakult ki a legpluralisztikusabb politikai, társadalmi és kulturális szervezetsokaság, számtalan – egymással intézményesült szereposztásban működő – autonómia. Ennek a pluralisztikus politikai, egyházi, városi és falusi társadalomszervezetnek a mélyén, mintegy az alapsejtek sokaságaként, megpillanthatjuk a szilárdan kiépült „közemberi” egzisztenciák tömegét. Bármelyik típusát nézzük is az európai „közembernek”, az: individuálisabb és szabadabb egzisztencia, mint akár a kasztrendszerben élő indiai, akár a nemzetiségi és faluközösségi szervezetben élő kínai.

De hasznát vehetjük-e Hajnal szemléletének és módszerének mai világunk jobb megértéséhez? Azaz: megenged-e ez a szemlélet, hogy az emberiség közeljövőjét firtassuk általa, azt is tudakolva, milyen lehet a világpiac uralma alá kerülő világtársadalom, mely szélsőségesen eltérő előzménystruktúrák sokaságára épül, és kiáltó egyenlőtlenségek terhét görgetve, hátrányokat mélyítve halad a XXI. század felé? – teszi fel kérdéseit Márkus.

A kérdésre igennel kell válaszolnunk: a „szokásszerűség” fogalmát kitágítva, a „formaképződés” olyan felfogásához jutunk, amely a modernizáció legújabbkori fejlődésmeneteire is alkalmazható. A mai, kusza világtársadalmi formavilágot már csak azért is a „szokásszerűség” erőteljes továbbélésének tekinthetjük, mert megtaláljuk benne a közemberi egzisztenciák sokféle típusát, megszokott kötelességeikkel és elismert jogaikkal, a nagy szereposztáshoz illeszkedő feladataikkal.

Márkus az „érdekszerűség” modern szélsőségeinek tekinti mindazt, ami Afrikában vagy Latin-Amerikában végbemeleg. Számos afrikai törzsi társadalom úgy fogadja be a modern demokrácia politikai formáit és a piacgazdaság szerkezeti elemeit, hogy a mélyben tovább léteznek a törzsi alakzatok – ősi ösztönösséggel, olyan elkötelezettségek és harciasságok formáival, melyek lényegileg kizárják a parlamenti demokrácia szokásszerűvé válását, még ha annak kulisszái mögé rejtőznek is. Latin-Amerikában az agrártársadalom más milyensége nem teszi lehetővé a politikai demokrácia szervesülését. Az indián, peon vagy félnéger, írástudatlan varázslókat és papokat egyszerűre tisztelő parasztság nyers ösztönössége bármikor valamelyik egyéni vagy csoportérdek politikai eszközévé válhat. Ezzel szemben, ha a Távol-Kelet meglepetés-országaira (Japán, Tajvan, Hongkong) alkalmazzuk Hajnal szemléletét, akkor olyan rohamos modernizációt látunk, amely a „szokásszerűség” megfegyverező, elkötelező tradícióira épít, s amelynek középpontjában a múlt privilegizált írástudójának a modern szakértelmisége „átruházott” **társadalomemelő hivatásetikája** áll.

Hajnal szemléletével körültekintve tehát, számos fejlődésvonal a megszokottól eltérő megvilágításba kerül. Ez lehetővé teszi, hogy új kérdéseket tegyünk fel. S ha ezek a kérdések a társadalomfejlődés mai, legégetőbb világgelenségeire is vonatkoznak, akkor máris egy életmű időtállóságáról beszélhetünk. (Valóság)

Szövetségek a távközlésben

Új fejezet kezdődött a világ vezető távközlési vállalatbirodalmainak piacreszesedési háborújában, amikor nemrégiben a France Telecom és a Deutsche Telekom új stratégiai szövetség létrehozását jelentette be, amelyhez valószínűleg csatlakozik a világ első számú telefontársasága, az amerikai A. T. and T. is. Az új közös vállalkozás célja a globalizálódási stratégia megvalósítása, a nemzetközi távközlési piac minél nagyobb részének a megszerzése.

Az első transzatlanti távközlési frigyre a tavalyi esztendő közepén került sor, amikor a British Telecom 4,3 milliárd dollárért 20 százalékos részesedést szerzett az Egyesült Államok második legnagyobb telefontársaságában, az MCI Communications Corp.-ban. A két cég egymilliárd dolláros alaptőkével vegyesvállalatot alapított a multinacionális vállalatok világméretű távközlési igényeinek kiszolgálására. Az angol-amerikai cégházasság felgyorsította a nagy távközlési cégek partnerkeresését, a versenytársak ugyanis nem tűrik sokáig a monopolhelyzetet. S miután a távközlési robbanás nyomán leomlottak ezen

Periodika

területen a nemzeti határok, a versenytársak is elsősorban a nemzetközi telekommunikációs forgalom lebonyolításában látják a jövő legbiztosabb és leginkább nyereséges üzletét.

Ebben az üzletágban látja a jövőt a „hoppon maradt” A.T. and T. is, amely öt külföldi telefontársasággal létrehozta a World Source világhálózatot. Az üzlet szépséghibája, hogy a hálózatban egyetlen európai partner sincs, nélkülük viszont nem lehet eredményesen felvenni a versenyt a British-Telecom-MCI párossal.

Az A. T. and T.-nek azonban nem kellett hosszú ideig várnia európai partnerre, komoly szerepre számíthat ugyanis rövid időn belül a francia és a német távközlési vállalat ellentámadásában. A Deutsche Telekom és a France Telecom (a világ második és harmadik legnagyobb távközlési vállalatai) megállapodása nemzetközi szolgáltatásaik fokozatos összeolvasztására irányul. A Project Atlantic nevet viselő programban fontos szerep vár az A.T. and T.-re, valamint az általa vezetett World Source nemzetközi hálózatra is. A világ három legnagyobb távközlési vállalatának szoros együttműködése, stratégiai szövetsége gigantikus üzletnek ígérkezik, amely mellett a British Telecom és az MCI „házássága” is eltöprel. A két európai és az amerikai távközlési cég együttes éves forgalma megközelíti

a 100 milliárd dollárt, ebből a nemzetközi üzletág részesedése mintegy 15 milliárd. A Deutsche Telekom és a France Telecom közös vállalkozását még jóvá kell hagynia Brüsszelnek, s csak ezután vonható be az amerikai partner. Így a Project Atlantic két lépcsőben valósítható meg. A tervezett üzlet egyébként jól jellemzi a nemzetközi távközlési iparágban kibontakozó hármast irányzatot. Nevezetesen: a hagyományos távközlési tevékenység kibővítését, a stratégia szövetséges(ek) keresését, valamint egy-egy amerikai partner bevonását. Szakértők szerint a hármast törekvés megvalósításában Nagy-Britannia áll az élen. A British Telecomot 1984-ben privatizálták, azóta a cég jócskán áramvonalasodott. Európa kisebb távközlési cégei is igyekeznek megfelelni a század utolsó évtizede követelményeinek. Számos távközlési vállalat – többek között a dán és a holland – privatizálás előtt áll.

Időközben a svájci, a svéd és a holland távközlési vállalat Unisource néven közös céget hozott létre a nemzetközi tevékenység összehangolására és lebonyolítására. Az Unisource stratégia szövetségre lépett az USA harmadik legnagyobb telefontársaságával, a Sprinttel. Érdemes megjegyezni, hogy a félálami spanyol Telefonica cég tárgyalásokat folytat az Unisource-szal az esetleges csatlakozásról. A Deutsche Telekom privatizálása a tervek szerint 1996-ban kezdődik, a France Telecom viszont nem szerepel a Balladur-kormány 21 óriásvállalatot érintő privatizációs listáján. A francia állami távközlési cég pénzügyei jól állnak, emellett Európa legkorszerűbb távközlési hálózatával rendelkezik. Külföldön kevésbé aktív, mint német partnere. Ennek elsősorban az az oka, hogy Franciaországban gyakorlatilag monopolhelyzetben van, tehát igencsak jól megéli a hazai piacból.

A Deutsche Telekom francia partnerénél kevésbé dúskál pénzben, jelentős összegeket költött és költ ugyanis a keleti tartományok távközlésének korszerűsítésére. Ugyanakkor francia partnerénél nagyobb mértékben került a rivaldafénybe egyrészt a privatizációs előkészületek, másrészt pedig a sikeresnek ígérkező kelet-európai vállalkozások miatt. Szándéknyilatkozatot írt alá a távolsági beszélgetéseket lebonyolító orosz távközlési vállalattal, az Intertelecommal az infrastruktúra korszerűsítéséről, Ukrajnában pedig Utel néven vegyesvállalatot alapított az A.T. and T.-vel, a holland PTT-vel és az ukrán telefontársasággal a távközlési alaphálózat kiépítésére. Ugyancsak Ukrajnában – dán és holland partnerekkel – létrehozta a mobiltelefonok országos hálózatát. 1993-ban mind Európában, mind pedig az Egyesült Államokban felgyorsult a távközlési iparágban a partnerkeresés, s sorra jönnek létre a stratégiai szövetségek a szakmán belül. Egyetlen jelentős vállalat sem szeretne kimaradni a multimédia-forradalomból, valamint a világ távközlési „újrafelosztásából”. (Magyar Hírlap)

Mesés komputervilág

Kaliforniai öregúrral találkoztam a minap. S mert mindig megragadom az alkalmat, hogy angol anyanyelvűekkel beszélgessek, az éppen Budapesten tartózkodó üzletemberrel is eltársalogtam. Néhány bevezető mondat után dicsérni kezdte a modern technika csodáit – a számítógépet, amelynek segítségével még az óceán felett is intézhette az ügyeit. Az unokája négyéves – mondta –, hát ideje, hogy megkapja saját, külön számítógépét. (Természetesen a legmodernebb típusú Apple-t.) Mire én megjegyeztem az amerikai öregúrnak: azért ne felejtse el mesét mondani kisunokájának. Ó, nem, mondta ő. De hát a gyerekek (négyéves!) a saját érdekében kell a komputer kezelését megtanulnia. Mert különben eleve vesztes („looser”) lesz a mai világban...

Csoda tudja, bár ez a szakmám, mégsem örülök, ha a számítógép képernyőjét feszesen figyelő, a világról, a többiekéről és önmagukról megfélemlített gyerekeket látok. Akik sápadtak az örökös bentlüléstől, soványak, mert a billentyűk püfölése közben, a monitort nézve esznek egy-egy szendvicset (pénzüik általában volna akár menzai étkezésre is, csak az időt sajnálják), s ha végül, sötétedés után, rászánják magukat egy kis beszélgetésre, a barátjukkal ilyeneket tárgyalnak: „Figyelj (ezt a szót amúgy pestiesen, ereszkedő intonációval mondják ki, a második szótagot elnyújtva), figyelj, rájöttem, hogyan lehet gyorsan diszket másolni.” „Na mondd – nógatja őket a barátjuk –, tők kíváncsi vagyok, mert ahogy én eddig csináltam, az nem igazán volt nyerő.” Na és erre az első beszélő elmondja: „Haver, hát behívtam a Norton komát, és azt mondtam neki...” stb. (A gyengébbek kedvéért: a gyerekek a Norton Commander nevű segédprogramot nevezték komájuknak.) ...Mondom, nem szeretem az ilyesmit, bár lehet, emiatt nem vittem sokra, hogy tudniillik hiányzik belőlem – sajnos, bármilyen területen – a megfelelő adagú fanatizmus. Azért, persze, legjobb tudásom szerint szakmailag meg szoktam csinálni, amit kell, de bevallom, szeretem érezni, hogy élek, tavasszal néha elmegyek sétálni, naponta olvasok egy-egy kicsit, vagy beszélgetek, ha van kivel, még ha emiatt a számítógép némely titka rejtve marad is előttem. Azt is elárulhatom: elismeréssel tekintek férfikollégáimra, akiknek tíz órai „számítógépezés” után sem fájdul meg a fejük – de őszintén sajnálom a családjukat, gyerekeiket, akiknek tudomásul kell venniük, a papa éppen a komputerrel társalog, ma is, mint tegnap és mint tegnapelőtt és azelőtt és mindig is tette és holnap is tenni fogja, emiatt vagy épp az előbb (este fél kilenckor) telefonált, hogy még maradnia kell egy kicsit, vagy otthon van ugyan, de a világról sem szabad megzavarni.

A túlzott számítógépimádat iránt támasztott ellenérveim közül az elsőt, azt tudniillik, hogy a komputer az emberi kapcsolatokat igenis képes elsivárosítani – maradéktalanul fenntartom. A második – az emberek, elsősorban pedig a gyerekek fantáziájának elszegényedésére vonatkozó – ellenérvemben a múlt hetekben kissé meginogtam. Ezt az elbizonytalanodást szeretném most az olvasóval megosztani.

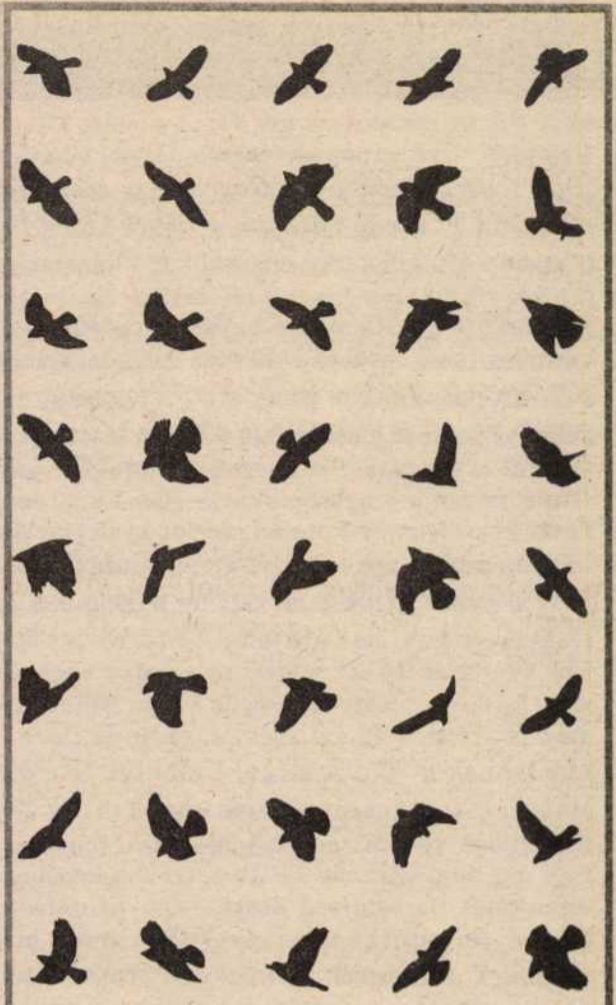
Történt ugyanis, hogy ismét megrendezték a békéscsabai INF.O.-t, a Számítástechnika és Informatika tanárok Országos Konferenciáját, s erre, miután a rendezvény három évvel ezelőtti születésénél *A Hét* is társszervező volt, Csibor Zoltán tanár úr az idén is meghívott. (A konferencia egyébként jól sikerült, 1991-től mondhatni hagyományossá vált Magyarországon, egyre több résztvevővel és egyre változatosabb témájú szakmai előadásokkal

dicselkedhet, s az sem mellékes, hogy évente módot ad az informatikát oktatók személyes találkozására, véleménycseréjére.) A szünetekben, szokás szerint, végignéztam a kiállítók kínálatát, és megakadt a szemem egy piros fedelű füzetecskén, illetve a címén: „Mesék a számítógépről”. Árával nem gondolván – 191 forint – rögtön megvettem. Gondoltam, valamilyen vájt fülű informatikus oktatgatja amúgy atyáskodva a kicsinyeket a „modern technika e nélkülözhetetlen csodájára” – ahogyan a bevezetőben említett kaliforniai öregúr fogalmazott. De egyáltalán nem erről van szó! A meséket, az általános iskolák számítógép-tagozatos osztályainak kiírt pályázatra, kisgyerekek írták. A gyulai APC Stúdió BT. kiadásában készült könyvecske tizenkilenc szerzőt vonultat fel, de az előszó szerint a pályázatra több mint száz írás érkezett. (A kiadó mindjárt az első oldalon szigorúan megtilt bármiféle bővített vagy rövidített kiadást, sőt: „Tilos a mű bármely részének sokszorosítása bármilyen formában, a kiadó írásos hozzájárulása nélkül!” Remélem, ezzel a rövidke jegyzettel nem sértem a kiadó jogát.)

A mesék – igazi mesék. Általában úgy kezdődnek, hogy „Volt egyszer, hol nem volt...” s van közöttük, amelyik úgy végződik, hogy „boldogan éltek, amíg meg nem haltak...” Van bennük öreg király, szép királykisasszony és három királyfi, s van gonosz sárkány is, akit természetesen a legkisebb királyfi győz le. Még az igazságos Mátyás király is megjelenik, és az elromlott számítógépet udvari tudósainak adja át, javításra... A sárkányt számítógépvírus (*CLUSTER BUSTER*), a legokosabb királyfit *CLEAN* (a vírusölő program) „személyesíti meg”, a királykisasszonyt *COMPUTERI*-nem hívják, az öreg király DOS várában él, a három királyfit a DS-HD hegyre való igyekezetében beteg monitor állítja meg, egy kis áramot kérve, (DS-HD – a mágneslemez kapacitását határozza meg), az édesanya útra induló fiainak hamuban sült áramot és egy üveg jó floppy tisztítót rak a tarisznyába. És így tovább, a Marsról érkezett, egyébként jóindulatú és a földlakókon segítő Bib Biten át Basic Bandiig.

A mesék szellemesek, bővelkednek a jópofa fordulatokban. Arról tanúskodnak, hogy a gyerekeknek pazar alkotó, hamisítatlan gyereki fantáziájuk van, amellyel benépesítik, megszemélyesítik a körülöttük levő tárgyakat – a számítógépet is, hiszen manapság az is környezetük elemévé vált. De tanúskodnak még valamiről: a gyerekek nagyon pontos tudással rendelkeznek bizonyos informatikai témákról, s a felnőttek minden félelme, a komputert „elvontnak” minősítő idegenkedése ellenére ez a tudás szervesen beépült a gyerekek gondolkodásába. Az alkotó továbbgondolást figyelembe véve, az is megállapítható, hogy a kis szerzők értik is azt, amiről beszélnek. (Fiaim! – mondja gyerekeinek az öreg Számítógép király – útravalóul csak ezt az információ-halmazt hagyom rátok. Aki közületek rendszerbe állítja, s jól összerendezi, azé lesz Számítástechnika-ország királysága.”... Emlékezzünk csak vissza, mennyiszor írtuk le az utóbbi három évben, hogy az információ érték, hovatovább a legnagyobb érték – rendszerezése egyáltalán nem triviális, s a jól „összerendezett” információ az élet minőségét pozitívan befolyásolja. Az általános iskolás pedig ilyen frapánsan, ilyen magától értetődően tudja ezt kifejezni!)

Valamikor, talán másfél éve, egyik jegyzetemben a számítógépes játékok káros hatásáról morfondíroztam. Nos, a játékok ezekben a mesékben is megjelennek, de a gyerekeket nem kell féltetni: ráéreznek a „jó” meg a „rossz” játéokra, hál’istennek működik természetes hajlamuk a „jóra”: a lövöldözős

Alexandre Vitkine: Komputergrafika

játék csak egy gyerek „rémálmában” szerepel, amikor ő maga is az agresszív játék szereplőjévé válik és meg kell küzdenie a fegyveres szörnyekkel.

Ezek a mesék a gyerekek elképzelését tükrözik a komputerrel, hamisítatlanul, anélkül, hogy valaki elmondta volna nekik, miről, milyen vonatkozásban szóljanak. Talán ezért beszél az egyik szerző olyan számítógépről, amelyik, ha chipjeit megsimogatják, megcsinálja a házi feladatot, tudástablettát készít, s azt lenyelve a gyerekek nem kell tanulnia, mégis tökéletesen tudja a leckét, sőt este még játszik is kicsi gazdájával. (Igaz, csak baseballt.) Még szerencse, hogy a szülők próbára teszik a gyereket, megérdemli-e, hogy ilyen barátja legyen, ezért vírust írnak a gépbe. (A gyerek, természetesen kiirtja a vírust, megmenti barátját.)... Aztán azt is nehezen hiszem – s ha elhiszem, szomorú leszek tőle –, amivel az egyik mese véget ér: karácsony este a számítógép egy játékprogrammal ajándékozza meg gazdáját, aki így nyilatkozik: „Ez nagyon jó játék, mindenkinek ajánlom. Jobb estét nem tudtam volna elképzelni. Ez volt a legjobb este, amit valaha megéltem.” (Őszintén remélem, nem a számítógépes játékprogram miatt!) Jó viszont, hogy a számítógép „új családtag”, azaz óvni, védeni, gondozni kell. Igaz, „számítógép” ezeknek a gyerekeknek csakis PC-t, „operációs rendszer” csakis DOS-t jelent. De tény, hogy a DOS-t igazán jól ismerik, erről tanúskodik az a két mese, amelyik a számítógép belsejében levő „városba” kalauzol. (Egyébként, ha már PC-ről, meg DOS-ról van szó: természetes, hogy a gyerekek erről írnak; híven tükrözi ez a magyarországi, általános iskolai informatika oktatás struktúráját, amelyben jelenleg a PC-k felhasználó-orientált megismerésén van a hangsúly.)

A számítástechnikai versenyek szervezői mindig megjegyzik: kevés lány jelentkezik, a lányok nem érnek el megfelelő eredményeket. Nos, az említett mesekönyv tizenkilenc meséje közül tizenkettőt lányok írtak. Úgy látszik, van olyan „számítógépes” műfaj, amelyik őket vonzza jobban.

...Most, hogy ezeket leírtam, gondolataimat megpróbáltam rendszerezni, még inkább el kell állnom a számítógép ellen támasztott „kettes számú” érvemtől. Megtörténhetik, hogy csak az újtól való félelem, a túl sok filozofálás tartatja fenn velem az „egyes számú” ellenérvet? Lehet, hogy a mostani gyerekek felnöve majd bebizonyítják, a számítógép egyáltalán nem sivárosítja el az emberi kapcsolatokat?

Balla Katalin

Létező kapitalizmus

A kelet-európai recesszió utolsó éve 1993. Lengyelországban és némi meglepetésre Albániában már az idén gyors – 5, illetve 8 százalékos – növekedés tapasztalható, a korábbi Kelet-Németország területén a GDP 6 százalékkal lesz magasabb, mint tavaly, Csehországban, Szlovéniában és Magyarországon megállt a gazdasági visszaesés; egyedül néhány balkáni volt szocialista országban várat még magára a gazdaság stabilizálódása. A Balkán meglepetésországai egyébként Románia, ahol annak ellenére, hogy Kelet-Európában (eltekintve a volt Jugoszláviától) a legmagasabb az infláció, idén nő az ipari termelés, ami – a GDP-vel együtt – 1987 óta minden évben csökkent.

Bár az átfogó jelzőszámok erre utaltak, a hanyatlás eddig sem volt általános a kelet-európai gazdaságokban. Az ipari termelés masszív visszaesése mellett ugyanis a szocializmus éveiben lebecsült szolgáltatások szektorában folyamatos volt a növekedés. A rendszerváltás után valamennyi kelet-európai országban látványosan javult a kiskereskedelem: lényegesen több üzlet van, mint korábban, és az árak minősége is jobb. E területen volt a legsikeresebb és a leggyorsabb a privatizáció is, megteremtve a kelet-európai kisvállalkozók új rétegét. Ugyancsak növelte a hozzáadott értéket szerzte Kelet-Európában a külkereskedelemben liberalizálásával együtt járó export-, majd importnövekedés. Az egész térségben – még az addig viszonylag fejlett „turisztikai iparral” rendelkező Magyarországon is – növekedtek az idegenforgalomból származó bevételek, nem kis részben az üzleti utazások terjedésének köszönhetően.

Ugyancsak folyamatosan bővülő szektora volt a kelet-európai országoknak a távközlés: mindenütt terjednek a mobil-telefon-rendszerek, helyi telefontársaságok jelentős beruházásokat hajtanak végre, mindehhez komoly anyagi támogatást nyújtanak a nemzetközi pénzügyi szervezetek. Bár Kelet-Európában a távközlés még mindig messze elmarad a nyugat-európai színvonalától, minősége lényegesen javult, a forgalom ugrásszerűen növekedett az utóbbi években.

Csökkenett az ipari termelés zuhanásából fakadó visszaesést a pénzügyi és üzleti szolgáltatások bővülése is. Az egy szem takarékpénztár és a nemzeti bank mellett az utóbbi években létrejött kereskedelmi bankok, szerzte Kelet-Európában, lényegesen növelték a pénzügyi szolgáltatások részesedését a GDP-ből, miközben az állami nagybankok mindenütt tele vannak behajthatatlan hitelekkel.

A szolgáltatási ágazatok folyamatos növekedése ellenére a fordulatot Kelet-Európa gazdaságaiban mégiscsak az ipari termelés növekedésének beindulása jelenti. Lengyelországban 1993 első háromnegyedében már 8 százalékos volt az ipari növekedés, bővült az ipari termelés Romániában és Magyarországon is, míg Csehországban és Bulgáriában megállt, illetve lassult a visszaesés. Mindegyik országban talpra állt a gépipar, jelentős részben az autó- és az autóalkatrész-gyártás fellendülése következtében. Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban ez nem kis részben a nagy nyugati autógyárak ottani beruházásainak köszönhető, de szerzte Kelet-Európában a kereslet is besegített az autópármak, és így nem csak a Skoda és a lengyel FSM, de még a román Dacia és Olcit autógyárak termelése is jelentősen bővült.

Némi meglepetésre elég jól megy a kohászatnak is, valószínűleg az alacsony munkaerőköltségeknek és a viszonylag kismértékű technológiai lemaradásnak köszönhetően. Drámaian visszaesett viszont mindenütt a térségben a bányászat, amit akár pozitív jelnek is tekinthetünk, hiszen a bányák szinte mindenütt óriási veszteségeket „termeltek”, és hatalmas károkat okoztak a környezetnek.

Kelet-Európa szerzte válságban van a mezőgazdaság. A görcsösen végrehajtott privatizáció nyomán létrejövő új kisgazdaságok – miután hiányzik a szükséges infrastruktúra – általában kevésbé hatékonyak, mint a korábbi szövetkezetek, a megmaradt szövetkezetek viszont jelentős részben csödbbe

Az óév végén, az új esztendő elején a nemzetközi sajtóban megjelent, szokásos összefoglaló elemzések többnyire borúlátóan vagy tartózkodóan elemzik Kelet-Közép-Európa gazdasági helyzetét. A washingtoni PlanEcon Intézet igazgatója itt olvasható cikkében árnyaltabb és biztatóbb következtetéseket fogalmaz meg. Ezért is közöljük írását – a budapesti HVG nyomán.

jutottak.

Úgy tűnik, az ipari növekedés mellett az építőipari fellendülés a kelet-európai gazdaságok másik motorja, de a statisztikákból erről nem sokat lehet kiolvasni. Az új építőipari kisvállalkozások többnyire kimaradnak az adatgyűjtésből, ezért aztán olyan furcsaságok tapasztalhatók, hogy miközben több országban is kétszámjegyű növekedést mutat a tégl- és cementipar, az építőipar teljesítménye – a hivatalos statisztika szerint – csökken.

Kellemetlen velejárója a kelet-európai gazdaságok talpra állásának, hogy az országok többségében viszonylag magas szinten megállt az árnövekedés csökkenése, sőt Romániában még meg is lódult az infláció.

Minden bizonytalanság ellenére a PlanEcon a GDP 4–7 százalékos növekedését jósolja 1994-re Kelet-Európa valamennyi országának, Bulgáriát kivéve, ahol a gazdaság stabilizálódása várható. Derűlátásunk egyik oka, hogy lassan „kimerülnek” Kelet-Európában a hanyatlás forrásai: az utóbbi években zuhanó termelési mutatókat produkáló egykori állami nagyvállalatok jelentős részét már felszámolták, tovább már nem ronthatják a statisztikát. Nincs tehát akadálya annak, hogy érvényesüljön a közgazdasági elmélet, mely szerint egy ország életszínvonalát jelentős részben a munkaerő vagy más néven az „emberi tőke” minősége határozza meg. Márpedig ez utóbbi Kelet-Európában nem rosszabb, mint Nyugaton, miközben az életszínvonal átlagban körülbelül az egyötöde annak, mint mondjuk Németország nyugati felében. A növekedés „elméleti” lehetősége tehát óriási. Az emberi tőke hatékonyabb alkalmazásának első jelei már most megmutatkoznak: a termelékenység hatalmas tempóban – egyes országokban évi 15 százalékkal – nő szerzte Kelet-Európában. A nyugati cégek elégedetten nyilatkoznak a kelet-európai munkaerőről, és azokban a gyárakban, ahol a nyugati befektetők korszerű berendezéseket párosítottak nyugati mintájú menedzsmenttel, a termelékenység megközelelti a nyugatnémetországi szintet, messze alacsonyabb bérek mellett.

Az ideai adatok ráadásul arra utalnak, hogy a javuló munkatermelékenység Kelet-Európában már nem jár együtt a munkanélküliség növekedésével. A bővülő szolgáltatások és a magánszektor folyamatosan szívja fel a munkanélkülieket és az iskolából kikerülő fiatalokat. A képből egyedül Csehország lóg ki, ahol eddig a központi bérellenőrzés mesterségesen alacsony (3 százalékos) szinten tartotta a munkanélküliséget, ami a bérliberalizálásnak és a privatizált cégek szigorodó menedzsmentjének „köszönhetően” bizonyára emelkedni fog.

Az újonnan privatizált cégek szerzte Kelet-Európában lényegesen hatékonyabbak, mint elődeik, de ahhoz, hogy az egész gazdaságot is „vigyék”, az kell, hogy a születőben levő pénzpiacok a befektetéseket is az új cégek felé tereljék. A kelet-európai privatizáció egyik figyelemre méltó hatása egyébként, hogy a nem privatizált állami vállalatok vezetőinek egy részéről – rácsafolva korábbi rossz híreikre – kiderült: piaci környezetben ők is képesek „piacorientáltan” működni.

A növekedés beindulásában egyes kelet-európai országokban – különösen Lengyelországban és Csehországban – a bimbózó tőzsdéknek is szerepük van. A tőzsdéboom először

Varsóban indult meg, azt követte a prágai és a budapesti tőzsdé árfolyamainak robbanása. A kuponos privatizáció jóvoltából Csehországban a részvényárak gyors növekedése több havi fizetéssel egyenértékű gazdagodást eredményezett a cseh átlagcsaládokban, ami a kereslet növekedése révén serkenti az egész gazdaságot.

Ugyancsak segítik a növekedést a külföldi tőkebefektetések, ezek összege Magyarország és Csehország esetében idén egymillárd dollár felett stabilizálódott. Bulgáriába, Lengyelországba és Romániába ennél lényegesen kevesebb, de növekvő mennyiségű idegen tőke áramlik. Általános tapasztalat a térségben, hogy ezek a beruházások lényegesen jövedelmezőbbek az átlagnál.

A derűlátást egyetlen fejlemény árnyékolja csak be: az export ideai gyors és nagymértékű hanyatlása szerzte Kelet-Európában, amire a gazdasági előrejelzők közül senki sem számított. A legnagyobb mértékben Magyarország exportja esett vissza (idén várhatóan összesen több mint 20 százalékkal), a legkevésbé Romániáé, Albániában pedig (egyedüli kivételként) idén 30 százalékos exportnövekedés várható a tavalyi, rendkívül alacsony szinthez képest. Az exporthanyatlás egyaránt kiterjedt azokra az országokra – Lengyelországra és Magyarországra –, ahol eddig az átalakulás magas exportnövekedési mutatókkal járt együtt, és azokra is – Románia és Bulgária –, amelyeknek kivitele évek óta folyamatosan csökken. A kivitel visszaesésének egyetlen általánosan kimutatható oka van: a nyugat-európai recesszió, azon belül is a német gazdaság visszaesése, az import 15,2 és az export 13,6 százalékos várható ideai csökkenése. A szinte valamennyi kelet-európai országnak legfontosabb német piac mellett a számukra ugyancsak jelentős osztrák és olasz gazdaságban is recesszió van, a brit gazdaság javulása viszont nem sokat segít a térségben.

Nem használt Kelet-Európának az erősödő nyugat-európai protekcionizmus sem. Ausztriában korlátozták a műtrágyák, a cement és más tömegárak importját, a Közös Piac átmenetileg megtiltotta a kelet-európai hús és élőállatok bevitelét, a Balkánon kitört száj- és körömfájásra hivatkozva (HVG, 1993. április 24.). Ez utóbbi lépés nyilvánvalóan protekcionista jellegét mutatja, hogy miközben a korlátozás kiterjedt Csehországra és Lengyelországra, nem érintette a betegség központjához földrajzilag közelebb fekvő Ausztriát.

A nyugat-európai recesszió azért is érzékenyen érintette a kelet-európai cégeket, mert hagyományosan marginális szállítók ezen a piacon. Sok nyugati cég csak a fellendülés idején ad megrendeléseket kelet-európai partnereinek, visszaesés esetén pedig ezektől szabadul meg elsőként. Hiába termelnek lényegesen olcsóbban a kelet-európai beszállítók, a nyugati cégek inkább róluk mondanak le, mintsem hogy vállalják saját dolgozóik elbocsátásának rendkívül magas költségeit.

Szinte valamennyi kelet-európai országban nőtt az import 1993-ban, ami korántsem olyan egyértelműen negatív jelenség, mint az export csökkenése. A bővítés összetétele egyre „európaibbá” válik: ugrásszerűen emelkedik a modern gépipari termékek, ezen belül is az alkatrészek és részegységek importja, ami az itteni cégeknek a világgazdaságba való szervezettebb beilleszkedését mutatja. Ugyancsak nő Kelet-Európa bevitelében a különböző fogyasztási cikkek (ruhaneműk, cipők, tartós fogyasztási cikkek, élelmiszerek) aránya, ami viszont a belső kereslet fellendülésére utal.

Az importkereslet növekedése és a zuhanó export komoly fizetési mérleg-hiányt okozott a kelet-európai országok többségében. Ez nem feltétlenül baj, hiszen az utóbbi években Lengyelország, Csehország, Magyarország és Szlovénia – pozitív fizetési mérlegük jóvoltából – nettó tőkeexportőrök voltak, pedig az átalakuláshoz éppen hogy pótlólagos tőkére lenne szükségük. Magyarország esetében azonban a fizetési mérleg hiánya idén olyan mértékű lesz, hogy ha az ország 1994-ben is hasonlóan produkálna, akkor jövőre feltehetően elveszítené a hitelezőit.

